

बारूदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन - २००६ नेपाल

मे २००५ देखि प्रमुख घटनाहरू

२६ मे २००६ मा नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी)ले द्वीपक्षीय युद्धविराम र आचारसंहिताको घोषणा गरे जसमा बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग नगर्ने उल्लेख छ। युद्धविराम पूर्व दुवै पक्षले बारूदी सुरुङ्ग। अविकसित विस्फोटक पदार्थको प्रयोग जारी राखेका थिए। संयुक्त अधिराज्यले फेब्रुअरी २००५ मा शाही नेपाली सेनाको विस्फोटक पदार्थ निष्क्रिय एकाइलाई तालिम दिन निलम्बन गरेको थियो। तर अगष्ट २००५ मा फेरि शुरु गयो र नयाँ उपकरणहरू पनि उपलब्ध गरायो। सन् २००४ को तुलनामा २००५ मा विस्फोटक पदार्थबाट हताहत हुनेहरूको संख्या कम भएको देखियो। गैरसरकारी संस्थाहरूले यसरी हताहत हुनेको राष्ट्रिय तथ्याङ्क सङ्कलन प्रणाली बनाउन प्रयास गरे। हताहत हुनेमध्ये अधिकांश बालबालिका थिए। बारूदी सुरुङ्ग/विस्फोटक पदार्थ जोखिम शिक्षाले गति लियो जसमा धेरै नै स्थानीय र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सहभागिता थियो।

पृष्ठभूमि

अधिराज्यव्यापी सङ्कटकालको घोषणा र आधारभूत मानवअधिकारको निलम्बन गर्दै राजा ज्ञानेन्द्रले १ फेब्रुअरी २००५ मा सरकारलाई वरखास्त गरी सम्पूर्ण कार्यकारी अधिकार आफ्नो हातमा लिएपछि, नेपालमा जारी शसस्त्र द्वन्द्व अझ चर्कियो। सरकार अर्थात राज्यसँग एक दशक लामो गृह युद्ध लडिरहेको नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी)ले प्रजातन्त्रको पुनर्वहालीको आह्वान गर्दै 'सात पार्टी गठबन्धन' नाम दिइएको सात कानुनी मान्यता प्राप्त राजनीतिक दलहरूसँग गठबन्धन गयो। माओवादीले २००५ का अन्तिम तीन महिनाका लागि एकपक्षीय युद्ध विरामको घोषणा गरे। तर शाही नेपाली सेनाले युद्ध विराम नगरेका कारणले २००६ को शुरुमै युद्ध विराम अन्त्य भयो। जङ्गी कानून र गोली हान्नेदेखि मार्नेसम्मको कफ्यु आदेशको वेवास्ता गरी सातदल गठबन्धनले राजधानीका सम्पूर्ण भाग र देशका अन्त्य शहर-बजारमा पनि २००६ को शुरुमै दिगो 'जनशक्ति' प्रदर्शन गरे। अन्त्यमा ती प्रदर्शनहरू सफल भए र (२१ एप्रिल)मा राजा ज्ञानेन्द्रले निरङ्कुस अधिकार छोडी सात दल गठबन्धनलाई नयाँ प्रधानमन्त्री नाम चयन गर्न आह्वान गरे। थप विरोधका कारण राजा ज्ञानेन्द्रले नेपालका निम्ति (२८ एप्रिल)मा संसद पुनर्स्थापना गरे। त्यसको लगत्तै संसदले राजाको

सैनिकमाथिको अधिकार कटौती गयो र राजाको देवताको अवतारको अन्त्य पनि गयो।

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) र सरकारले २६ मे २००६ मा द्वीपक्षीय युद्ध विराम गरे र २५ बुँदे आचारसंहिता पनि बनाए। सो आचारसंहिताको तेश्रो बुँदाले 'अबदेखि बारूदी सुरुङ्ग विछ्याउने छैन' भनी उल्लेख गरेको छ।

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध नीति

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धीमा नेपाल सम्मिलन भएको छैन। जून २००६ सम्म नयाँ सरकारले बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धी सम्बन्धी आफ्नो धारणा स्पष्ट पारेको छैन। यद्यपि मे २००६ मा लागू गरिएको द्वीपक्षीय युद्ध विराम र यससँग सम्बन्धित आचारसंहिताले दुवै पक्षले बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग नगर्ने प्रतिवद्धता जनाएका छन्। हालैका वर्षहरूमा सरकारले बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्धसम्बन्धी आफ्नो समर्थन, सम्मिलन नहुनाको कारण तथा कुनै समयमा उक्त सन्धीको अनुमोदन गर्ने मनशायबारे मिश्रित सङ्केत दिएको छ।^१ हालैको राजनीतिक परिवर्तन र युद्ध विराम हुनुभन्दा अगाडि रक्षा मन्त्रालयका सह-सचिव काशीनाथ शर्माले २७ मार्च २००६ मा ल्याण्डमाइन मोनिटरसँग कुरा गर्दै भन्नुभएको थियो, "बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्धित हुनुपर्छ भन्ने कुरामा हामी प्रतिवद्ध छौं- यो दुवै पक्षबाट हुनुपर्छ।"^२ तर सोही भेटमा रक्षा मन्त्रालयकै प्रवक्ताले किन नेपाल तत्कालै बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धीमा सम्मिलित हुन सक्दैन भन्ने कारणको फेहरिस्त प्रस्तुत गर्दै भने: जारी विद्रोह, राजनीतिक अस्थिरता, संसदको अभाव, सुरक्षा र आतङ्कसँग सम्बन्धित करिब ३० ओटा कानुनी दस्तावेजहरू अनुमोदन गर्नु पर्ने आवश्यकता र बारूदी सुरुङ्ग सफाई/हटाउने कार्य र पीडितलाई सहयोग गर्ने असमर्थता आदि छन्।^३ तीमध्ये केही अवरोधहरू त्यसपछिका घटनाहरूले हटाइसकेका छन्।

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको विश्वव्यापीकरण र पूर्ण कार्यान्वयनको माग गर्दै नेपालले ८ डिसेम्बर २००५ मा संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभा प्रस्ताव

१. ल्याण्डमाइन मोनिटर रिपोर्ट २००४ पृष्ठ १०७३-१०७५, तथा ल्याण्डमाइन मोनिटर रिपोर्ट २००५ पृष्ठ ८२७-८२८ ले सुरक्षा अधिकारीले बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग बढाए तापनि व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको प्रतिबन्धप्रति नेपालले दिएको वक्तव्य र गरेका कार्यहरूको विस्तृत विवरण दिन्छ।
२. रक्षा मन्त्रालयका सह-सचिव काशीनाथ शर्मा र रक्षा मन्त्रालयका प्रवक्ता भुपेन्द्र प्रसाद पौडेलसँग २१ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।
३. रक्षा मन्त्रालयका सह-सचिव काशीनाथ शर्मा र रक्षा मन्त्रालयका प्रवक्ता भुपेन्द्र प्रसाद पौडेलसँग २१ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।

६०/८० पक्षमा मतदान गरेको थियो। सन् २००४ अनुपस्थित भएको कारणले बाहेक नेपालले यस्ता प्रस्तावहरूमा सन् १९९७ देखि वार्षिक रूपमा मतदान गर्दै आएको छ।

नेपालले जून २००५ र मे २००६ को उक्त सन्धीको अन्तरसत्र स्थायी समितिका बैठकहरू नोभेम्बर-डिसेम्बर २००५ मा भएको राज्यपक्षको बैठकमा पनि भाग लिएन।

बारूदी सुरङ्गसम्बन्धी परम्परागत हतियार र यसको संशोधित सन्धिपत्र II को नेपाल राज्यपक्ष होइन। बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपाल (एनसीवीएल)ले गरेका प्रयासहरू व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिमा सम्मिलनको लागि गरिएको प्रवर्द्धनमा केन्द्रित छन्। सरकारी अधिकारी तथा जेलमा रहेका माओवादीहरूका लागि एनसीवीएलले बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्धसम्बन्धी शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्‍यो। यसले जनवरी २००६ देखि 'अन्तरक्रिया कार्यक्रम' नाम दिइएको सार्वजनिक शिक्षा अभियान सञ्चालन गर्‍यो। जसमा सरकारी अधिकारी राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, शिक्षक, विद्यार्थी, महिला सङ्गठनका प्रतिनिधि, चिकित्सक, युद्ध पीडित, रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति र अन्तरराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूले संयुक्त रूपमा बारूदी सुरङ्ग, अविकसित विस्फोटक पदार्थ तथा द्वन्द्वको परिणामको सामना गर्ने प्रस्तावहरू तयार पारे।

राजनीतिक परिवर्तन पश्चात् ४ मे २००६ मा एनसीवीएलले मानव अधिकार तथा बारूदी सुरङ्ग विषयक अन्तरक्रियाको आयोजना गर्‍यो जसले युद्ध विराम आचारसंहितामा बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध गरिनुपर्छ भन्ने प्रावधानको जोडदार माग गर्‍यो। त्यसैगरी १३ जून २००६ मा एनसीवीएलले सांसदहरूका लागि बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध अभियानसम्बन्धी राष्ट्रिय गोष्ठीको आयोजना गर्‍यो। अनि २५ जून २००६ मा स्वीटजरल्याण्डस्थित 'जिनिभा क्ल' नामक गैरसरकारी संस्थासंग मिलेर 'बारूदी सुरङ्गको प्रतिबन्धमा माओवादीको भूमिका' विषयक राष्ट्रिय गोष्ठी आयोजना गर्‍यो।^४

युनिसेफ र जिनिभा इन्टरन्यासनल सेन्टर फर ह्युम्यानिटेरियन डिमाइनिङ्गले अन्तरराष्ट्रिय कानूनान्तर्गत 'बारूदी सुरङ्ग तथा युद्धका विस्फोटक पदार्थको शोध' नाम एकदिने कार्यशाला १९ डिसेम्बर २००५ मा संयुक्त रूपमा आयोजना गरे

४. यसमा शैक्षिक क्षेत्रमा बारूदी सुरङ्ग/अविकसित विस्फोटक पदार्थको प्रभाव (६ जनवरी), स्वास्थ्य क्षेत्र (१८ जनवरी) यातायात क्षेत्र (१३ फेब्रुअरी)।

जसमा शाही नेपाली सेना लगायत २० भन्दा बढी संस्थाहरूले भाग लिएका थिए।^५

उत्पादन, ओसार प्रसार र भण्डारण

नेपालले आफूले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरङ्ग उत्पादन गर्ने कुराको पुष्टि गरेको छ।^६ एक भूतपूर्व सरकारी अधिकारीले ल्याण्डमाइन मोनिटरलाई अगष्ट २००५ मा बताएअनुसार काठमाडौँबाट दक्षिणमा पर्ने मकवानपुर जिल्लाको सुनायरी नाम गरेको हतियार कारखानामा बारूदी सुरङ्गहरू बनाइन्छ।^७ तर सरकारले उत्पादित बारूदी सुरङ्गका प्रकारसम्बन्धी कुनै पनि जानकारी दिएका छैन।

अहिलेसम्म नेपालले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरङ्ग निर्यात गरेको थाहा भएको छैन। सेनाका अनुसार नेपालले मुख्यतया: १९८० को दशकमा भारत, चीन र पूर्व सोभियत युनियनबाट बारूदी सुरङ्ग आयात गरेको थियो। यसरी आयातित बारूदी सुरङ्गमा ब्लास्ट (खुट्टामा असर पर्ने गरी बनाइएको) फ्रयाग्मेन्टेशन (टुक्रा टुक्रा भएर छरिने) र कमाण्ड डेटोनेटेड (आदेशमा विस्फोटन हुने) छन् जसमा M14, POMZ-2 र क्लेमोरटाइप व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरङ्गहरू पर्दछन्।^८ सञ्चार माध्यमका अनुसार सुरक्षा फौजले PMD-6 र टाइप ६९ (Type 69) व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरङ्गहरू प्रयोग गर्दछन्।^९ मार्च २००६ मा रक्षा मन्त्रालयका

५. युनिसेफ नेपालकी सञ्चार, पैरवी तथा जीवनोपयोगी सीपहरू विभागकी प्रमुख सृजन एड्टकिनको १६ डिसेम्बर २००५ को इमेलबाट।
६. शाही नेपाल सेनाका त्रिगेडियर जेनरल कूलबहादुर खड्काले पहिलो पटक अन्तरराष्ट्रिय बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध अभियान (आईसीवीएल)को गैरराज्य पक्ष कार्य समूहको विशेष टोलीलाई सम्बोधन गर्ने क्रममा जून २००३ मा पुष्टि गर्नुभएको हो। अन्तरराष्ट्रिय बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध अभियान, नेपाल विशेष टोलीको १५ जून २००३ को प्रेस वक्तव्य। ल्याण्डमाइन मोनिटरले यसअघि नेपालले बारूदी सुरङ्ग उत्पादन गरेको आरोप लागेको कुरा उल्लेख गरेको थियो। तर डिसेम्बर २००२ मा शाही नेपाली सेनाले उक्त कुरा अस्वीकार गर्‍यो।
७. ल्याण्डमाइन मोनिटर/एमएसीले २० अगष्ट २००५ मा एक विशस्त सूत्रसंग लिएको अन्तर्वार्ता केही स्रोतले बारूदी सुरङ्गको उत्पादन स्वयम्भु वा सुन्दरीजलमा हुने अनुमान गरेका थिए तर त्रिगेडियर जेनरल कूलबहादुर खड्काले त्यो साँचो नभएको बताउँदै उहाँले सेनाको मुख्यालय नजिकै कारखाना भएको इङ्कित गर्नुभयो। ल्याण्डमाइन मोनिटर (एचआरडब्ल्यु)लाई एनसीवीएसले १६ जुलाई २००३ मा पठाएको इमेल।
८. शाही नेपाली सेनाका कर्णेल दिपक गुरुङ्सँग १३ फेब्रुअरी २००४ मा लिइएको अन्तर्वार्ता: नेपाली टाइम्स २१-२७ नोभेम्बर २००३ कर्णेल दिप गुरुङलाई उद्धृत गर्दै।
९. नेपाल राष्ट्रिय साप्ताहिक, वर्ष ४, अङ्क १७, १९ एप्रिल २००४स नेपाली टाइम्स साप्ताहिक २१-२७ नोभेम्बर २००३, द हिमालयन टाइम्स ३ फेब्रुअरी २००४।

अधिकारीहरूले द्वन्द्वरत अवस्थामा नेपालले आफूसँग भण्डारण गरेको बारूदी सुरुङ्गको मात्रा उल्लेख नगर्ने बताएका थिए।¹⁰

माओवादी विद्रोहीहरूले ठूलो मात्रामा घरेलु बारूदी सुरुङ्ग तथा अन्य अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू उत्पादन गरेका छन्। सुरक्षा फौजले माओवादीका हतियार र बारूदी सुरुङ्ग उत्पादन गर्ने ठाउँहरू नियन्त्रणमा लिएको बताइएको छ।¹¹ शाही नेपाली सेनाको वेबसाइटले माओवादीबाट अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू जफत गरेको र पत्ता लगाएको जनाएको छ।¹²

विद्रोहीहरूले विस्फोटक पदार्थ तथा बारूदी सुरुङ्ग र अविकसित विस्फोटक पदार्थ बनाउने वस्तुहरू व्यावसायिक निर्माण स्थलहरू, शाही नेपाली सेना विरुद्धका आक्रमणहरू र बाह्य श्रोतहरूबाट प्राप्त गर्दछन् भन्ने बताइएको छ। मार्च २००६ मा नेपाल सरकारले बताए अनुसार हालैका दिनमा माओवादीहरूले भारतीय सीमाबाट विस्फोटक पदार्थहरू प्राप्त गरेको जनाउँदै गोप्यरूपमा ल्याइएको विस्फोटक पदार्थको ठूलो मात्रामा वरामद गरेको जनाएको छ।¹³ मार्च ८, २००६ मा आयोजित एक पत्रकार सम्मेलनमा गृहमन्त्री कलम थापाले त्यस्तो विस्फोटक पदार्थको गोप्य ओसारपसार रोक्नका लागि सीमा क्षेत्रमा कडा निगरानी राख्न भारत सरकारलाई अनुरोध गर्नुभएको थियो।¹⁴

प्रयोग

नेपालमा सरकार, नेकपा माओवादी, सञ्चार माध्यम र अन्यले 'बारूदी सुरुङ्ग' र 'अविकसित विस्फोटक पदार्थ'लाई एउटै नामले प्रयोग गर्दछन्। सरकारी फौज .शाही नेपाली सेना र अन्य सुरक्षा निकाय)ले कारखानामा बनाइएका व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग तथा अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू प्रयोग गरेका छन्।

मार्च २००६ मा सेनाका एक प्रतिनिधिले ल्याण्डमाइन मोनिटरसँग शाही नेपाली सेनाले विशेषगरी स्थायी चौकी वरिपरि नेपालमा निर्मित अविकसित विस्फोटक

१०. रक्षा मन्त्रालयका श्री काशीनाथ शर्मा र भुपेन्द्रप्रसाद पौडेलसँग काठमाडौंमा २१ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।
११. उदाहरणको लागि 'माओवादीको तालिम केन्द्र ध्वस्त' द काठमाण्डु पोष्ट, ११ जुलाई २००५ र www.kantipuronline.com हेर्नुहोस्।
१२. शाही नेपाली सेना www.rma.mil.np/news.php
१३. 'माओवादीले विस्फोटक पदार्थ भित्र्याउन थाले', अन्नपूर्ण पोष्ट, ९ मार्च २००६, 'विस्फोटक पदार्थमा निगरानी गर्न भारतको ध्यानाकर्षण' कान्तिपुर दैनिक, ९ मार्च २००६।
१४. 'विस्फोटक पदार्थमा निगरानी गर्न भारतको ध्यानाकर्षण' कान्तिपुर दैनिक, ९ मार्च २००६।

पदार्थ तथा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको स्वीकारे।¹⁵ सैनिक अधिकारीहरूले बताएअनुसार शाही नेपाल सेनाले रक्षाको लागि मात्र बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गर्ने गरेको, बारूदी सुरुङ्ग वैज्ञानिक ढङ्गले विछ्याउने, होशियारपूर्वक चिन्ह लगाउने र सैनिक इञ्जिनियरहरूलाई मात्र विछ्याउने अनुमति छ।¹⁶ मार्च २००६ मा सशस्त्र प्रहरी बलका एक प्रतिनिधिले ल्याण्डमाइन मोनिटरलाई बताएअनुसार उनीहरूले नेपालमा बनेको आदेशले विस्फोट हुने अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू मात्र प्रयोग गर्दछन्। जसलाई उनीहरू युद्ध सँग सम्बन्धित विस्फोटक यन्त्र अर्थात् ओईटी (OET) भन्दछन्।¹⁷

संयुक्त राष्ट्र संघले जनाएअनुसार "सुरक्षा फौजले सैनिक ब्यारेक, पुल, बाँध र बिजुलीका ठूला खम्बाहरूजस्ता पूर्वाधारको वरिपरि र सैनिक ब्यारेकको नजिकको अग्लो स्थानहरूमा बारूदी सुरुङ्ग विछ्याउने गरेको बुझिएको छ।¹⁸

फेब्रुअरी २००६ का ल्याण्डमाइन मोनिटरलाई एक पूर्व सांसदले बताएअनुसार सुरक्षा फौजले विद्यालय भवनहरू ब्यारेकको रूपमा प्रयोग गरेको र त्यसका वरिपरि बारूदी सुरुङ्ग लगायत अन्य विस्फोटक पदार्थहरू बारसँगै राख्ने गरेको छ। उहाँले उदाहरणार्थ रुकुमको खलङ्गास्थित एक माध्यमिक विद्यालय र सल्यानको खड्गदेवीस्थित एक प्राथमिक विद्यालय पेश गर्नु भयो।¹⁹ सेप्टेम्बर २००५ मा शाही नेपाली सेनाले स्कुल भवनको पर्खालको तीन मिटर पर विछ्याएको बारूदी सुरुङ्गमा दिउँसो चट्याङ्ग पर्दा त्यसले विद्यालयको छानामा क्षति पुऱ्याएको र कक्षा कोठामा विस्फोटनका टुक्राहरू पुगेको थियो। केही विद्यार्थीहरू

१५. मेजर जनरल किरण शमशेर थापासँग शाही नेपाली जङ्गी अड्डा, काठमाडौंमा २२ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता। उक्त अवसरमा १४ औं ब्रिगेडका ब्रिगेडियर जनरल केशरबहादुर भण्डारी पनि उपस्थित हुनुहुन्थ्यो जो बारूदी सुरुङ्ग विछ्याउने र विस्फोटक पदार्थ निष्क्रिय बनाउने तालिमको लागि जिम्मेवार हुनुहुन्छ।
१६. अहिदामन वटालियनका मेजर शशी रायमाझीले एनसीवीएलले ८ सेप्टेम्बर २००५ मा आयोजना गरेको बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा कार्यक्रममा दिनु भएको वक्तव्य, शाही नेपाली सेनाका प्रवक्ता ब्रिगेडियर जनरल दिपक गुरुङसँग २८ मार्च २००५ मा काठमाडौंमा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता, १ एप्रिल २००४ मा मेजर जनरल किरण शमशेर थापासँग काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
१७. प्रहरी उपमहानिरीक्षक किशोर लामा र सुरक्षा तथा समन्वय अधिकृत कृष्ण कुमार तामाङ्ग, सशस्त्र प्रहरी बल, सँग २२ मार्च २००६ मा प्रधान कार्यालय काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
१८. संयुक्त राष्ट्र संघ, 'नेपाल कन्ट्रि असिप्टेण्ट प्रोग्राम' (मस्यौदा) २२ अगष्ट २००५, पृष्ठ ३०।
१९. सल्यान जिल्लाबाट प्रतिनिधिसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने पूर्व सांसद प्रकाश ज्वालासँग ५ फेब्रुअरी २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।

सामान्य रूपमा घाइते भए भने अधिकांश विद्यार्थीहरूमा मानसिक असर परेको छ।²⁰

सुरक्षा फौजले निजी घरहरूमा अधिकार जमाइ सुरक्षा चौकी राख्ने र त्यसका वरिपरि बारूदी सुरुङ्ग वा अन्य विस्फोटक पदार्थहरू राख्ने गरेका छन्। यस्तो घटनाको अनुभव सुनाउँदै रुकुमका एकजनाले भने, “रात पर्नासाथ सुरक्षा अधिकारीहरू हातमा बन्दुक लिएर मेरो घरको छानामा उक्लिनछन्। मेरो घर सुरक्षा चौकीमा परिणत भएको छ र त्यो क्षेत्रको सुरक्षा गर्न मेरो घरवरिपरि बारूदी सुरुङ्ग विछ्याइएको छ। यदि त्यो बारूदी सुरुङ्ग पड्कियो भने मेरा सारा परिवार र घर पूर्णरूपमा नष्ट हुनेछ।”²¹

सन् २००४ मा नेपाल सरकारले स्थानीय गाउँलेहरूलाई माओवादी प्रतिकार समूह वा गाउँ सुरक्षा बलको रूपमा हतियार प्रदान गर्ने र प्रयोग गर्न हौसला दिने कार्य शुरु गर्‍यो। मे २००५ मा नवलपरासी जिल्लाको पक्लिहवाको गाउँ सुरक्षा बलले माओवादीले आक्रमण गर्न सक्ने गाउँका क्षेत्रमा बारूदी सुरुङ्ग विछ्याएको दावी गरेको थियो तर पर्यवेक्षकहरूले उक्त क्षेत्रको भ्रमण गर्दा भने सो कुरा पुष्टि हुन सकेन।

सुरक्षा फौजले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको सङ्केत ल्याण्डमाइन मोनिटरले पहिलो पटक सन् १९९९ मा पाएको थियो। तर २००२ सम्म पनि न त सरकारी अधिकारी न त सैनिक अधिकारीले नै उक्त कुरा खुल्लारूपमा स्वीकारेका थिए। जुन २००३ मा एक सैनिक अधिकारीले शाही सेनाले १०,००० बारूदी सुरुङ्ग विछ्याइएको स्वीकारे भने सन् २००४ एप्रिलमा एक सैनिक प्रवक्ताले शाही नेपाली सेनाले द्वन्द्वको क्रममा ९,५०० बारूदी सुरुङ्ग विछ्याएको बताएका थिए।²²

गैरराज्य सशस्त्र समूहद्वारा प्रयोग

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी)ले ‘बारूदी सुरुङ्ग’ (अविकसित विस्फोटक पदार्थ) प्रयोग गरेको स्वीकारेका छन्। मार्च २००६ मा माओवादीका एक नेताले ल्याण्डमाइन मोनिटरलाई बताए, “हामीले बाध्यतावश बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग

२०. विस्फोटनको लगत्तै एनसीवीएलले उक्त स्थलको भ्रमण गर्‍यो। यो घटना युनिसेफमा ‘द प्रेजन्स अफ एक्सप्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल’ नोभेम्बर २००५ को नामले विवरण राखिएको छ।

२१. रुकुम जिल्लामा ९ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।

२२. शाही नेपाली सेनाका मेजर जनरल किरण शमशेर थापासँग १ एप्रिल २००४ मा काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।

गरिहेका छौं। हामी त्यो रक्षात्मक प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्छौं।”²³ शाही नेपाली सेनाका अनुसार माओवादीले कारखानामा निर्मित व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेका छैनन्।²⁴ शाही नेपाली सेनाले सार्वजनिक रूपमा प्रदर्शन गरेजस्तै माओवादीले क्लेमोर टाइप बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेका छन्। यी यन्त्रहरू शाही नेपाली सेनाको भण्डारबाट खोसिएको हुन सक्छ।²⁵

माओवादीहरूले खासगरी आदेशमा पड्कनेखालका विस्फोटक पदार्थहरू प्रयोग गरेका छन्। संयुक्त राष्ट्र संघले जनाए अनुसार, “तूल र पुत्लाहरूमा राखिएका अपवादबाहेक माओवादीहरूले पीडितबाट भई विस्फोट हुने खालका विस्फोटक पदार्थहरू प्रयोग गरेका छन्। संयुक्त राष्ट्र संघले जनाए अनुसार तूल र पुत्लाहरूमा राखिएका अपवादबाहेक माओवादीहरूले पीडितबाट सक्रिय भई विस्फोट हुने खालका विस्फोटक पदार्थ अत्यन्त न्यून मात्रामा प्रयोग गरेको पाइन्छ। सकेट वम एक यस्तो नपड्किएको विस्फोटक पदार्थ हो जसले युद्धपश्चात् पनि सर्वसाधारण विशेषगरी बालबालिकालाई जोखिम पुऱ्याउन सक्छ। सकेटवम ग्याल्मनाइज्ड पाइप सकेटबाट निर्माण गरिएको अविकसित हाते गिनेड हो। माओवादीहरूले ठूला अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू जस्तै: पाइप वम, प्रेशरकुकर वम र वाल्टिन वमहरू भवनहरू, विजुलीका ठूला खम्बाहरू, टेलिफोनका खम्बाहरू र अन्य संरचनाहरू लगायत सैनिक र सार्वजनिक गाडी बस र एम्बुलेन्सहरूमा सडकमा एम्बुश थाप्ने कार्यका लागि प्रयोग गर्दछन्। माओवादीले प्रायेण गर्ने अन्य अविकसित विस्फोटक पदार्थहरूमा क्लेमोरटाइप यन्त्रहरू र अन्यमा प्लाष्टिक भोलामा राखेर पर्खाल नघाएर फाल्दा ठक्कर खानासाथ पड्कने विस्फोटक पदार्थहरू पर्दछन्। यी यन्त्रहरू टाइमर, रेडियो सङ्केत वा अन्य यन्त्रको आदेशमा विस्फोटन गराइएको पाइएको छ।”²⁶

युनिसेफले गरेको सञ्चार माध्यमको सर्भेक्षण अनुसार २००५ मा भएका ४२७ विस्फोटनका घटनामा ८० ओटा पीडितबाट सक्रिय हुने विस्फोटन रहेका छन्। कूल ८२ प्रतिशत हताहत हुनेहरूमध्ये माओवादीले गराएको आशङ्का गरिएका र

२३. नेकपा माओवादीका पोलिटब्यूरो सदस्य मातृका यादवसँग २ मार्च २००६ मा नक्खु जेलमा लिइएको अन्तर्वार्ता।

२४. मेजर जनरल किरण शमशेर थापासँग २२ मार्च २००६ मा शाही नेपाली जङ्गी अड्डा, काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।

२५. मार्च २००६ मा नेपाल रेडक्रस सोसाइटी पाल्पाबाट प्राप्त फोटो प्रमाण र सरकारले नेकपा माओवादीबाट हतियार बरामद गरेको नेपाल टेलिभिजनबाट २००४ मा प्रसारण गरेको समाचारको वृत्तचित्र।

२६. संयुक्त राष्ट्र संघ, “नेपाल राष्ट्रिय सहयोग कार्यक्रम” (मस्यौदा) २२ अगष्ट २००५, पृष्ठ ३०।

माओवादीले नै गरेका विस्फोटनमा परेका थिए। पीडितहरूमध्ये अधिकांश (७६ जना अर्थात् ६१ प्रतिशत) बालबालिका रहेका र तीमध्ये ७० प्रतिशत विस्फोटक पदार्थ चलाउँदा वा त्यससँग खेल्दा मारिएका वा घाइते भएका थिए। उक्त सर्भेक्षणले नेपालका ७५ मध्ये २७ जिल्लामा पीडितबाट सक्रिय हुने विस्फोटनका नयाँ घटनाहरू पहिचान गरेको छ।^{२७}

मार्च २००६ मा एक प्रहरी अधिकृतले सुरक्षा फौजलाई नजिक आउन नदिनका लागि माओवादीहरूले गाउँमा गरेका भेलामा त्यसका वरिपरि विस्फोटक पदार्थ विछ्याएको आरोप लगाएका थिए। उहाँले भेलापश्चात् पनि उक्त विस्फोटक पदार्थहरू त्यहाँबाट नहटाइएको र सर्वसाधारण नागरिकहरू त्यसको शिकार भएको बताउनु भयो।^{२८}

शाही नेपाली सेनाले जस्तै नेकपा माओवादीले पनि विद्यालय नजिक विस्फोटक पदार्थहरू भण्डारण गर्ने वा प्रयोग गर्ने बुझिएको छ। सन् २००५ मा विस्फोटनका २५१ घटनामध्ये २५ ओटा विद्यालयमा नै वा त्यसको वरिपरि भएको बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालले जनाएको छ।^{२९}

माओवादीद्वारा जवरजस्ती भर्ना गरिएका बाल सैनिकलाई विस्फोटक पदार्थ विछ्याउन लगाइएको र त्यसरी विछ्याउने क्रममा मारिएका र घाइते भएका विवरणहरू छन्।^{३०}

आदेशबाट विस्फोटन हुने पदार्थहरूले नेपालमा अनगिन्ती सर्वसाधारणहरू हताहत भएका र ठूलो मात्रामा सम्पत्तिको नोक्सान भएको छ। एक प्रतिवेदनअनुसार फेब्रुअरी २००६ मा शुरु भएको द्वन्द्वमा २००५ सम्ममा बस, ट्रक, ट्रयाक्टर र अन्य गाडीहरू गरी कूल २२६ ओटा ध्वस्त भएका र ६८ सुरक्षाकर्मी, ८० सर्वसाधारण र २२ यातायात मजदुर गरी १७० जना विस्फोटनहरूमा मारिएका

२७. युनिसेफ, 'पीडितबाट सक्रिय हुने नयाँ विस्फोटनहरू' नेपाल २००५, सञ्चार माध्यमको रिपोर्टमा आधारित निगरानी, मिति उल्लेख नभएको, पृष्ठ १, १०, ११।

२८. प्रहरी नायव उपरीक्षक पूजा सिंहले एनसीवीएलद्वारा ९ मार्च २००६ मा आयोजित "महिलामार्थ बारूदी सुरङ्ग/अविकसित विस्फोटक पदार्थको प्रभाव" शीर्षक अन्तरक्रियामा प्रस्तुत गर्नुभएको कार्यक्रम।

२९. जनवरीदेखि एनसीवीएलले तयार पारेको समाचारको आधार।

३०. एनसीवीएलको जनवरीदेखि डिसेम्बर २००४ को समाचारको आधार, ह्युमन राइट्स वाचले बर्दिया जिल्लाका वरिष्ठ माओवादी कमाण्डरसँग मार्च २००५ मा लिएको अन्तर्वार्ता।

थिए।^{३१} त्यसरी विस्फोटनमा ध्वस्त पारिएका गाडीहरूमा रेडक्रसका गाडीलगायत एम्बुलेन्सहरू पनि छन्।^{३२}

बारूदी सुरङ्ग र ईआरडब्ल्यु (युद्धपश्चात् विस्फोटक पदार्थको अवशेष)को समस्या

नेपालमा सन् १९९६ देखि माओवादी र सरकारीबीच शुरु भएको गृहयुद्ध निरन्तररूपम चर्कदै गयो। द्वन्द्वको क्षेत्र विस्तारसँगै बारूदी सुरङ्ग, युद्ध पश्चात् विस्फोटक पदार्थको अवशेष र अविकसित विस्फोटक पदार्थको प्रयोगको पनि विस्तार भयो। पश्चिम नेपालको तीन जिल्लाबाट शुरु भएको विद्रोह २००१ सम्ममा नेपालका ७५ जिल्लामध्ये ६८ ओटा फैलिइसकेको थियो।^{३३} जब शाही नेपाली सेनाले विद्रोह दबाउने कामको जिम्मेवारी प्रहरीबाट २००१ मा आफ्नो हातमा लियो तब विद्रोह भन्नु उल्लेखरूपमा चर्किन थाल्यो। नेपालको सञ्चार माध्यमको रिपोर्टअनुसार द्वन्द्व प्रभावित ७१ जिल्लामध्ये २००५ र २००६ को पहिलो तीन महिनामा ३८ ओटा जिल्लामा विस्फोटनका घटनाहरू भए।^{३४} यसको परिणामस्वरूप सानो जनसंख्या (करिब २ करोड ८० लाख) भए तापनि नेपाल विना लक्ष्यको विस्फोटनमा पारी सर्वसाधारण हताहत हुने विश्वकै १० सवैभन्दा बढी प्रभावित मुलुकहरूमध्ये पर्दछ।^{३५}

युनिसेफको २००५ को विवरण अनुसार २९ जिल्लामा भएका हताहतका १९७ नयाँ व्यक्तिहरूमध्ये १४२ (अर्थात् ७२ प्रतिशत) सर्वसाधारण थिए। त्यसरी हताहत हुने सर्वसाधारणमध्ये ५६ जना बालबालिका थिए। ती जिल्लाहरूमध्ये ९ भन्दा बढीमा ५ जना हताहत भएका थिए।^{३६} मानवीय संस्थाहरू भन्छन् कि युद्ध

३१. एनसीवीएलद्वारा १३ फेब्रुअरी २००६ मा आयोजित 'यातायात बारूदी सुरङ्ग/अविकसित विस्फोटक पदार्थको प्रभाव' विषयक अन्तरक्रियामा नेपाल ट्रेड युनियन महासंघका सचिव विदुर कार्कीले प्रस्तुत गर्नुभएको कार्यपत्र।

३२. "माओवादीद्वारा एम्बुलेन्समा विस्फोट", द काठमाण्डु पोष्ट, २३ फेब्रुअरी २००६।

३३. डा. चित्र के तिवारी, "नेपालमा माओवादी विद्रोह: आन्तरिक आयामहरू" पत्र नं. १८७, साउथ एशिया अन्थ्रॉपलॉजिस्ट ग्रुप, २० जनवरी २००१, www.saag.org।

३४. युनिसेफ, "माइन याक्शन न्यारटिभ" युनिसेफ नेपालबाट २८ जून २००६ मा सुजन एटकिन्सले पठाएको इमेलबाट।

३५. ह्यू लरेन्ज, द प्रेजन्स अफ एक्स्प्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल, डिफ्ट्रक्ट.स अफ रामेछाप, दोलखा, बाँके, दाङ्ग, सोलुखुम्बु, सिन्धुली, धनुषा, म्याग्दी, श्रेट एण्ड रिस्क म्यानेज्मेण्ट, फिल्ड रिपोर्ट, युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ २८।

३६. o'lg;]km, "पीडितबाट सक्रिय हुने नयाँ विस्फोटनहरू, नेपाल २००५", (अद्यावधि) ८ मार्च २००६। युनिसेफले नेपालसम्बन्धी सूचना/जानकारीको प्राथमिक श्रोतको रूपमा

रोकिएमा र ठूला संख्यामा विस्थापित मानिसहरूमा आवतजावत गर्दा बारूदी सुरुङ्ग र अन्य विस्फोटक पदार्थको जोखिमको जानकारी नभएका मानिसहरू ती पदार्थहरूबाट ठूलो संख्यामा हताहत हुने डर हुन्छ।³⁷

नेपालभरि नै सुरक्षा फौजले आफ्नो रक्षाको लागि व्यापकहरू वरिपरि विछ्याएका बारूदी सुरुङ्ग जुन सरकारी भवन र जलविद्युत गृह तथा टेलिफोनको टावर नजिक हुन्छन् तिनले सर्वसाधारण मानिसलाई जहिले पनि जोखिममा पारेका हुन्छन्। केही हवाई मैदानहरूमा बारूदी सुरुङ्ग र अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू विछ्याइएका छन् जसमा धावनमार्गको वरिपरि समेत विछ्याइएको छ।³⁸ शाही नेपाली सेनाले बताएअनुसार उसले केवल आदेशले विस्फोट हुने बारूदी सुरुङ्गहरू मात्र विछ्याएको छ र ती पनि नक्शाङ्कन गरिएको छन्।³⁹ तर हालैका घटनाले त्यस्तो नभएको देखाएको छ। एप्रिल २००६ मा गुल्मीको सदरमुकाम तम्घासमा एक सैनिक व्यापक भित्रको क्षेत्रमा खन्दा बारूदी सुरुङ्ग विस्फोटन भई ७ सिपाही तत्काल मारिए र अन्य १० जना घाइते भए।⁴⁰

विद्यालयहरूले गर्नु परेको युद्ध, बारूदी सुरुङ्ग र नपडिएको विस्फोटक पदार्थको सामना सर्वसाधारण र अन्तरराष्ट्रिय मानवीय संस्थाहरूको विशेष चासोको विषय बन्यो।⁴¹ अनुसन्धानकर्ताहरूका अनुसार माओवादीहरूले राति विद्यालयहरूमा विस्फोटक पदार्थहरू उत्पादन गरेको प्रमाण पाइएको छ।⁴²

सुरक्षा फौजले पीडितबाट सक्रिय हुने र आदेशले विस्फोट हुने दुवै खालका अविकसित विस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेको छ। युनिसेफले जनाएअनुसार सुरक्षा फौजले त्यसरी प्रयोग गरेका विस्फोटक पदार्थ “नियन्त्रणमा” थिएन। त्यसका अतिरिक्त घुम्ती सैनिक एकाइले अस्थायी शिविर वरिपरि रक्षात्मक उद्देश्यले बढ्दो

- सञ्चार माध्यमको रिपोर्टिङमा निर्भर गर्दछ। यसै प्रतिवेदनको बारूदी सुरुङ्ग/यूएसओ/आईईडी हताहत खण्ड हेर्नुहोस्।
३७. युनिसेफ कन्सोलिडेटेड अपिल फर नेपाल मिड थियर रिभ्यू १४ जून २००६: युनिसेफ नेपालकी सुजन एटकिन्सले २८ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल।
३८. जोन फ्यानागन, “मिसन रिपोर्ट,” यूएन माइन एक्शन सर्भिस, फिल्ड मिसन (४-९ डिसेम्बर २००५), ७ एप्रिल २००६।
३९. ल्याण्ड माइन मोनिटर रिपोर्ट २००५ को पृष्ठ ८३१ हेर्नुहोस्।
४०. “gjkfn बारूदी सुरुङ्ग विस्फोटमा ७ सिपाहीको मृत्यु”, इण्डिया इन्जुजडटकम, २९ एप्रिल २००६।
४१. “द्वन्द्वमा विद्यालयहरू-नैसस”, आईरिन, ३ एप्रिल २००६, www.irinnews.org।
४२. xlo' n/JGh, द प्रेजन्स अफ एक्स्प्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल, युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ २२।

रूपमा प्रयोग गरेको बारूदी सुरुङ्ग र अविकसित विस्फोटक पदार्थले जोखिम बढाएको छ किनभने जुन सैनिकहरू एकस्थानबाट अर्को स्थानमा जान्छन् त्यसबेला उनीहरूले त्यस्तो पदार्थको विवरण राम्ररी राखेका हुँदैनन् र हटाएका पनि हुँदैनन्।⁴³ धेरै तथाकथित “टोरा बोरा” बम (८१ मिमि मोटार शेल) जुन सैनिकले हेलिकप्टरबाट खसाल्छन् ती त्यसबेला नपडिएर बसेका हुन्छन् र तिनले नपडिएको विस्फोटक पदार्थको मात्रा बढाउँछन्।⁴⁴ त्यसैगरी सुरक्षा क्याम्पको वरिपरि अग्लो स्थानमा राखिएका बारूदी सुरुङ्ग वर्षायाममा माटोसँगै बगेर जाने त्रास पनि उत्तिकै छ।⁴⁵

माओवादीहरूले प्रयोग गर्ने सकेट बम र लक्षित नगरिएका विस्फोटन सर्वसाधारणका लागि सबैभन्दा ठूलो त्रास हुन्।⁴⁶ माओवादी र सुरक्षा फौजबीच भिडन्त भएका क्षेत्रहरू जहाँ सुरक्षा फौजले युद्धपश्चात् केही हदसम्मको बारूदी सुरुङ्ग हटाउने कार्य गरेका हुन्छन्। त्यहाँ पनि सर्वसाधारणहरू हताहत भएका घटनाहरू नभएका होइनन्।⁴⁷ विद्रोहीहरूले सडक अवरुद्ध गर्न एक वा सोभन्दा बढी विस्फोटन गराउने माध्यम भएका जस्तै टिल्ट स्वीचहरू प्रयोग गर्दछन् र त्यस्तो अवरोध हटाउन खोज्दा पनि सर्वसाधारण हताहत हुने गरेका छन्।⁴⁸

बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यक्रम

बारूदी सुरुङ्ग र युद्धका विस्फोटक अवशेष हटाउने नेपालको कुनै औपचारिक कार्यक्रम छैन। शाही नेपाली सेनाको काठमाडौँस्थित १४ औं त्रिगेडमा नपडिएका विस्फोटक पदार्थ निष्क्रिय पार्ने एकाइ छ, जसलाई संयुक्त अधिराज्यले तालिम र

४३. ह्यु लरेन्ज, द प्रेजन्स अफ एक्स्प्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल, युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ २४
४४. एचआर डब्लु, “नेपालको गृहयुद्ध, द्वन्द्व पुनः शुरु” (ब्रिफिङ पेपर) मार्च २००६, एनसीवीएल, “नेपालमा बारूदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास (भाग ५)” तथ्याङ्क आधार, जनवरी देखि डिसेम्बर २००४।
४५. यूएन, “कन्ट्रि प्रोफाइल, नेपाल”, www.mineaction.org
४६. युनिसेफले द जिल्लामा गरेको सर्भेक्षणले २००५ मा २० नयाँ हताहतका घटना भएको पत्ता लगायो जसमध्ये ४ जना सुरक्षा फौजले राखेको बारूदी सुरुङ्गमा परी घाइते भएका थिए भने १६ जना माओवादीले विछ्याएको अविकसित विस्फोटक पदार्थबाट हेर्नुहोस् ह्यु लरेन्जको “द प्रेजन्स अफ एक्स्प्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल”, युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ १८, युनिसेफ नेपालकी सुजन एटकिन्ससँग २४ जून २००६ मा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता।
४७. ह्यु लरेन्ज, “द प्रेजन्स अफ स्क्वोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल”, युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ २१।
४८. जोन फ्यानागन ‘मिसन रिपोर्ट’ ७ एप्रिल २००६।

उपकरण उपलब्ध गराउँछ। त्यसैगरी सशस्त्र प्रहरी बलसँग पनि काठमाडौँमा एउटा त्यस्तै निष्क्रिय पार्ने टोली छ।⁴⁹ सञ्चार माध्यमका अनुसार २००५ मा सुरक्षा फौजले २१ जिल्लामा बारूदी सुरुङ्ग र अन्य विस्फोटक पदार्थ हटाउने कार्य गर्‍यो।⁵⁰ तर त्यस्ता कार्यको आधिकारिक परिणाम भने पाउन सकिएन। शाही नेपाली सेनाको सो क्षमताअन्तर्गत काठमाडौँमा एक एकाइ, ६ वम निष्क्रिय पार्ने एकाइहरू जसमा प्रायः ६ जना हुन्छन् र पाँच विकास क्षेत्रका क्षेत्रीय प्रधान कार्यालयहरूमा एक एक त्यस्ता टोली छन्।

उक्त निष्क्रिय पार्ने टोलीलाई संयुक्त अधिराज्यको सेनाले तालिम प्रदान गर्दछ, भने संयुक्त अधिराज्यले नै दिएको हवीलव्यारो एण्ड साइक्लोप्स नाम रिमोटद्वारा सञ्चालन हुने निष्क्रिय पार्ने प्रयोग गरिने गाडी पनि छन्।⁵¹ राजा ज्ञानेन्द्रले १ फेब्रुअरी २००५ मा सम्पूर्ण कार्यकारी अधिकार आफ्नो हातमा लिएपछि संयुक्त अधिराज्यले शाही नेपाली सेनालाई तालिम दिन रोकेको थियो तर फेरि अगष्ट २००५ मा तालिम दिन शुरु गर्‍यो र सेप्टेम्बर २००५ देखि मार्च २००६ को बीचमा फेरि निष्क्रिय पार्ने उपकरणहरू प्रदान गर्न थाल्यो।⁵²

शाही नेपाली सेनाको उक्त टोली विद्रोहीहरूले राखेका सम्पूर्ण विस्फोटक पदार्थहरू निष्क्रिय पार्ने सक्षम छ, तर युद्धपश्चात् गरिने सफाईमा भने यसलाई निकै ठूलो धपेडी हुन्छ। ग्रामीण समुदायको आवश्यकता अनुरूप त्यस्तो विस्फोटक पदार्थ हटाउन आवश्यक पर्ने सर्भेक्षण वा सफाई गर्न चाहिने श्रोत छैन। युद्ध जारी रहेको बेला शाही नेपाली सेनाको प्राथमिकता सडक र टेलिफोन सञ्चालनमा राख्ने रहयो भने बारूदी सुरुङ्ग सफाई गर्ने सामाजिक आवश्यकताका लागि यससँग थप क्षमता रहेन वा अत्यन्त न्यून क्षमता मात्र उक्त कार्यको लागि छुट्याइयो।⁵³

सरकार र माओवादीबीच एप्रिल २००६ मा भएको युद्ध विराम, मे मा भएको शान्तिवार्ता र जूनमा माओवादी सहितको अन्तरिम सरकार बनाउन भएको

४९. सशस्त्र प्रहरी बलका किशोर लामा र कृष्णकुमार तामाङ्गसँग २२ मार्च २००६ मा काठमाडौँमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
५०. Pg:LjLPn, "g]kfnfd afरूदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास भाग ६," तथ्याङ्क आधार, जनवरी देखि डिसेम्बर २००५।
५१. ब्रिटिस राजदुतावास काठमाडौँका डिफेन्स अच्याशे मेजर डेभ फरगुसनसँग २२ जून २००६ मा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता।
५२. नेपालका लागि बेलायती राजदुत कीथ ब्लुमफिल्डसँग १ एप्रिल २००५ मा काठमाडौँमा लिइएको अन्तर्वार्ता, बेलायती राजदुतावास काठमाडौँका मेजर डेभ फगुसनले २६ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल।
५३. जोन फ्ल्यानागन, 'मिसन रिपोर्ट', ७ एप्रिल २००६, बेलायती राजदुतावास काठमाडौँका मेजर फरगुसनसँग २२ जून २००६ मा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता।

प्रयासले बारूदी सुरुङ्ग र युद्धका अवशेषले पार्ने सक्ने जोखिम न्यूनीकरण गर्न कार्यक्रमहरू तय गर्ने बाटो खोलिएको छ। युनिसेफले जून २००६ मा काठमाडौँमा आयोजना गरेको जीआईसीएचडी कार्याशालामा माओवादी र शाही नेपाली सेनाका प्रतिनिधिहरूले भाग लिएका थिए।⁵⁴

जोखिम न्यूनीकरणका अन्य उपायहरू

शाही नेपाली सेनाले यो बताएको छ कि यसले व्यारेक र अन्य स्थानमा राखेका बारूदी सुरुङ्गको नशाङ्कन, बार लगाएको र चिन्ह लगाएको छ। तर हालैका अनुसन्धान र प्रतिवेदनहरूले सुरक्षा फौजले बारूदी सुरुङ्ग बिछ्याएको ठाउँमा समान नियम वा मापदण्ड अपनाई चिन्ह लगाउने र बार्ने गरेको पाइएको छैन। केही स्थानहरूमा सुरक्षा फौजले बारूदी सुरुङ्ग राखेको ठाउँमा दोहोरो, तेहरो बारसम्म लगाएको छ भने केही स्थानहरूमा एउटा बारूदी सुरुङ्ग र अर्कोको बीचको भाग सर्वसाधारणको लागि जनाउ चिन्ह राखी खोलिएको पनि छ। एक वरिष्ठ प्रहरी अधिकारीले यसबारे सर्वसाधारणलाई जानकारी दिइरहनु नपर्ने बताएका छन्।⁵⁵

देशभरि नै एकनासको मान्यता पाएको खतराका सङ्केतको अभावले पनि प्रभावकारी रूपमा चिन्हहरू राख्नमा बाधा पुऱ्याइरहेको छ। जून २००६ मा भएको जीआईसीएचडी कार्याशालाका सहभागीहरू जनाउ सङ्केतको डिजाइन गर्न सहमत भएका थिए। त्यसै गरी जूनमा युनिसेफले रक्षा मन्त्रालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई पत्र लेख्दै, अन्य सिफारिशहरू सहित, सार्वजनिक जग्गा र विद्यालयहरूबाट बारूदी सुरुङ्ग युद्ध अवशेष हटाउन र बारूदी सुरुङ्ग बिछ्याइएका स्थान पहिचान गराउन आग्रह गरेको थियो।⁵⁶

बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा

नेपालमा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको समन्वय गर्ने कुनै सरकारी निकाय छैन। युनिसेफ र साभेदारीहरूले २००४ मा स्थापित बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा कार्य समूहको भेला गरिने रहयो। यसको सदस्यता फराकिलो र फैलँदो छ, जसमा राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय मान्यताप्राप्त संस्थाहरू जस्तै सेभ द चिल्ड्रेन अलायन्स, केयर, हयाण्डीक्याप इन्टरन्याशनल, वर्ल्ड एजुकेशन, वर्ल्ड भिजन र अन्य १० राष्ट्रिय संस्थाहरू जस्तै: एनसीवीएल, चाइल्ड वर्करस इन नेपाल, पोर्टरस प्रोग्रेस,

५४. युनिसेफ नेपालकी सुजन एटकिन्ससँग २४ जून २००६ मा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता।
५५. हयु लरेन्ज, 'द प्रेजन्स अफ एक्सप्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल', युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ ७, १६, २४।
५६. यूनएमएसका डेप्युटि डिरेक्टर जोन फ्ल्यानागनले २७ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल।

नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र सहारा लगायत सदस्य छन्। २००५-०६ मा बनेका अन्य नयाँ सदस्यहरूमा इक्वल अक्सेस नेपाल, नेपाल पत्रकार महासंघ, अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र, बालबालिका शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय गठवन्धन र युनाइटेड मिसन टु नेपाल छन्। संयुक्त राष्ट्र संघको अन्तरराष्ट्रिय श्रम सङ्गठन र मानवीय कार्यको समन्वय कार्यालय (ओसी एचए) ले पनि कहिलेकाहीं भाग लिने गरेका छन्।⁵⁷

कार्य समूहले अन्तरराष्ट्रिय बारूदी सुरुङ्ग विरोधी मापदण्डमुताविकका बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका सन्देशहरू प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले एक एकीकृत सामाजिक परिचालन अभियानको विकास गर्ने छ। बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा एक अलग कार्यक्रम हुनु हुँदैन भन्ने यसको धारणा छ। अपर्याप्त सहयोग, बारूदी सुरुङ्ग हटाउने नागरिक संस्थाको चुनौतीहरूका रूपमा पहिचान गरिएको छ। २००६ को पहिलो तीन महिनामा उक्त कार्य समूहले एक शब्दार्थ र परिभाषा उपकार्य समूह गठन गर्‍यो जसको काम अंग्रेजी र नेपालीमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको एकरूपता र स्पष्टता सुनिश्चित गर्नु हो।⁵⁸

जून २००४ मा एक परिचयात्मक पाठ्यक्रम र डिसेम्बर २००५ मा पैरवी कार्याशालाको आयोजना गरिसकेपछि जून २००६ मा जीआईसीएचडीले कार्य समूहको लागि एक अनुगम (फलो-अप) कार्याशालाको सहजीकरण गर्‍यो।⁵⁹

संयुक्त राष्ट्र संघ बारूदी सुरुङ्ग विरोधी सेवा (यूएनएमएएड)ले यसको बारूदी सुरुङ्ग र विस्फोटक पदार्थ युद्धको अवशेष सुरक्षा परियोजनाको एक अंशको रूपमा चारदिने प्रशिक्षक प्रशिक्षणको आयोजना गर्‍यो जसमा संयुक्त राष्ट्र संघ, रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समिति, दाताहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, नेपाल सरकारका अधिकारीहरू र स्थलगत कार्यकर्ता गरी ३० जना सहभागी थिए।⁶⁰

५७. युनिसेफ नेपालका माइन एक्सन फोकल प्वाइन्टका ह्यु लरेन्जसँग १६-२९ मार्च २००६ मा र युनिसेफ नेपालकै सुजन एटकिन्ससँग २६ मार्च २००६ मा ललितपुरमा लिइएको अन्तर्वार्ता र ६ एप्रिल २००६ मा प्राप्त इमेल।

५८. युनिसेफ नेपालका माइन एक्सन फोकल प्वाइन्टका ह्यु लरेन्जसँग १६-२९ मार्च २००६ मा र युनिसेफ नेपालकै सुजन एटकिन्ससँग २६ मार्च २००६ मा ललितपुरमा लिइएको अन्तर्वार्ता र ६ एप्रिल २००६ मा प्राप्त इमेल।

५९. हेर्नुहोस् ल्याण्ड माइन मोनिटर रिपोर्ट २००५, पृष्ठ ८३३।

६०. यूएनएमएएस, नोट टु फाइल, 'अविकसित विस्फोटक पदार्थ र बारूदी सुरुङ्गबाट सुरक्षा' विषयक प्रशिक्षक कार्याशाला, ललितपुर, नेपाल डिसेम्बर २००५। १४ डिसेम्बर २००५, युनिसेफ नेपालका ह्यु लरेन्जसँग १६-२९ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता, युनिसेफ नेपालकी सुजन एटकिन्सले ६ एप्रिल २००६ मा पठाउनु भएको इमेल।

उक्त अवसरमा नेपाल केन्द्रित सुरक्षा तालिम प्याकेज तयार पारी नेपालीमा अनुवाद गरियो।⁶¹

बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा आकस्मिक हाते भोला (किट) तयार पार्नु कार्य समूहको प्राथमिकता भएको देखिन्छ। युनिसेफले २००५-०६ मा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा साधनहरू तयार पार्‍यो जसमा संयुक्त अधिराज्यको अन्तरराष्ट्रिय विकास विभागले आर्थिक सहायता उपलब्ध गराएको प्रतिनिधिमूलक आकस्मिक हाते भोला पनि समाविष्ट थियो। त्यसको स्थलगत परीक्षण साभेदारहरूले एप्रिल र मे २००६ मा गरेका थिए। बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका विषयवस्तुहरू र तालिम प्याकेज सेभ द चिल्डेन नर्वे र एनसीवीएलको सहायतामा सहाराले २००४-०५ मा तयार पारेको थियो। युनिसेफको सहयोगमा वर्ल्ड एजुकेशनले बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षालाई विद्यालय शान्ति क्षेत्र प्याकेजमा राख्नको लागि र त्यसलाई स्थलगत परीक्षण पछि राष्ट्रिय पाठ्यक्रममा २००६ को उत्तरार्द्धमा काम गर्‍यो। क्यानडाको आर्थिक सहयोगमा युनिसेफ आफ्नो "मीना हास्य पुस्तक"मा समावेश गर्‍यो जुन दुर्घटना रोकथाम गर्न र आकस्मिक हाते भोला (किट)मा राख्न प्रयोग गरियो। करिब ५८,००० मीना पुस्तिका छापियो र तीमध्ये रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समितिले आफ्नो बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा फैलाउने क्रममा वितरण गर्‍यो।⁶²

युनिसेफको सहयोगमा युवाहरूको लागि सञ्चालित अन्तरक्रियात्मक रेडियो कार्यक्रम "साथीसँग मनका कुरा"ले केन्द्रीकृत समूह छलफलको आधारमा रेडियो नाटकहरू उत्पादन गरे जुन आकस्मिक हाते भोला र अन्यत्र प्रयोग हुन सक्छ।⁶³ यो एक घण्टा लामो कार्यक्रम १८ ओटा रेडियो स्टेशनले हरेक शनिवार दिउँसो प्रसारण गर्दछन् जुन देशभरिका युवा श्रोताहरूले सुन्न सक्छन्। यो कार्यक्रमको ९०० श्रोता क्लवहरू छन् र प्रत्येक महिना ५,००० पत्र प्राप्त हुन्छ।⁶⁴

६१. म्याइन्यूट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६।

६२. म्याइन्यूट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६। o'lg:]km g]kfnfsf x=o' n/]Ghsँग १६-२९ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता, युनिसेफ नेपालकै सुजन एटकिन्ससँग २६ मार्च २००६ मा ललितपुरमा लिइएको अन्तर्वार्ता र ६ एप्रिल २००६ मा प्राप्त इमेल।

६३. युनिसेफ नेपालकी सुजन एटकिन्सले ६ एप्रिल २००६ मा पठाउनु भएको इमेल। यो रेडियो कार्यक्रममा डिजिटल ब्रडकास्ट इनिशिएटिभ/इक्वल अक्सेस नेपालको सहभागिता छ। मिनिट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, २८ फेब्रुअरी २००६।

६४. मिनिट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, २८ फेब्रुअरी २००६।

२००६ मा क्यानडाको सहयोगमा नेपाल पत्रकार महासंघका सदस्यहरूलाई बालबालिका विशेषगरी द्वन्द्व प्रभावितहरूको बारेमा रिपोर्टिङ गर्नको लागि दाङ, पोखरा, नेपालगञ्ज र चितवनमा तीन दिने तालिम प्रदान गरियो। उक्त तालिमको पाठक्रममा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको ठूलो हिस्सा थियो।^{६५}

अन्तरराष्ट्रिय सहयोग विभाग (डीफिड)को आर्थिक सहयोगमा युनिसेफले जून २००६ मा आफ्नो साभेदार संस्था इक्वल एकसेससँग मिलेर विस्फोटक पदार्थ बारे जानकारीको स्तरको आधारभूत अध्ययन गर्‍यो। यसमा ६० जिल्लाका ५,४०० मानिसहरूबीच सर्भेक्षण गर्ने योजना थियो।^{६६}

नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले २००५ मा सबैभन्दा बढी प्रभावित १० क्षेत्रमा र २००६ को पूर्वार्द्धमा अरू १० क्षेत्रमा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाबारे प्रचार प्रसार गर्‍यो।^{६७} यसले २००५ मा १० जिल्लाका माध्यमिक विद्यालयका ६,७३७ विद्यार्थीहरूका लागि १३० ओटा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका सत्रहरू सञ्चालन गर्‍यो।^{६८} ३१ जनवरी २००६ मा नेकपा माओवादीले पाल्पामा भीषण आक्रमण गरेपछि त्यहाँ आकस्मिक बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका कक्षाहरू सञ्चालन गरिएको थियो।^{६९} बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षासम्बन्धी नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको दासता अभिवृद्धि गर्न रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समितिले प्रयास जारी राख्यो।

एनसीवीएलले पैरवी गर्ने र आधारभूत बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा प्रदान गर्ने कार्य जारी राख्यो। मे २००५ मा स्वीस फाउण्डेशन फर ल्याण्डमाइन भिक्टिमज एडको सहयोगमा एनसीवीएलले ६ महिनाको लागि रेडियो र टेलिभिजन

६५. नेपाल पत्रकार महासंघका कार्यकारी निर्देशक आर.वी. खत्री तथा युनिसेफका परामर्शदाता क्याथरिन वीससँग १९ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता। यी पाठ्यक्रमहरू युनिसेफ र अन्तरराष्ट्रिय पत्रकार महासंघको साभेदारीमा तयार पारिएका हुन्। नेपाल पत्रकार महासंघको ५, २०० भन्दा बढी सदस्यहरू छन्।
६६. म्याइन्सूट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६।
६७. रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समिति नेपालका को अपरेशन डेलिगेट भ्यालेरी डरडिन फर्न्याडिज र रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समिति नेपालका को अपरेशन फिल्ड अफिसर सुधा उप्रेतीसँग २० मार्च २००६ मा ललितपुरमा लिइएको अन्तर्वार्ता। अतिरिक्त जिल्लाहरूमा कञ्चनपुर, कैलाली, दैलेख, सुर्खेत, अर्घाखाँची, पर्सा, बारा, सर्लाही, सिरहा र तेह्रथुम पर्दछन्।
६८. म्याइन्सूट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, माइन एक्सन फोकल प्वाइन्टका कृष्णहरि कोइरालासँग २० मार्च २००६ मा काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
६९. रिजनल माइन एक्सन अडभाइजर, न्यु दिल्लीका वोरिस सेसिनाले २८ फेब्रुअरी २००६ मा पठाउनु भएको इमेल, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी डिप्टिकट च्याप्टर पाल्पाका कार्यकारी अधिकृत रामबाबु खत्रीसँग २४ मार्च २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता

स्टेशनबाट प्रसारण गर्नको लागि बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षासम्बन्धी जानकारीमूलक सूचनाहरू उत्पादन गर्‍यो।^{७०}

२५ जिल्लाका विद्यालयहरूका लागि एक जिल्ला स्तरीय बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा आकस्मिक कार्यक्रम तयार पारियो र जिल्ला छनौट त्यहाँ भएका विस्फोटनका घटनाहरू र पहुँच (पुन सकिने)को आधारमा गरिएको थियो। हरेक जिल्लाका एक एक प्रतिनिधिले एनसीवीएलद्वारा काठमाडौंमा दिएको प्रशिक्षक प्रशिक्षण पाएका थिए। अगष्ट सेप्टेम्बर महिनामा सञ्चालित उक्त बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाले मुख्यतः दुई समूहलाई लक्ष्य बनाएको थियो: संस्था र शिक्षक/विद्यार्थी। जिल्ला स्तरको कार्यक्रममा स्थानीय समुदायको नेता, जिल्ला र गाउँ विकास समितिका अधिकारीहरू र राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय संस्थाका प्रतिनिधि लगायत ५२२ जनाले भाग लिएका थिए। उक्त कार्यक्रमले १५१,४८२ विद्यार्थी र ४१३ विद्यालय समेटेको थियो।^{७१} रेडियो, टेलिभिजन र छापा सञ्चार माध्यमले उक्त कार्यक्रमको समाचार निकै राम्ररी सम्प्रेषण गरेका थिए।^{७२}

२००५-०६ एनसीवीएलले बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका नयाँ विषयवस्तुहरू उत्पादन गर्‍यो जसमा ३०,००० पर्चा, ३,००० अपिल, ४,००० पोस्टर, ५,००० स्टिकर र ८०,००० बारूदी सुरुङ्ग पीडितहरूको कथा समेटिएको सचिव जानकारी पुस्तिका वितरण गरियो। हास्य पुस्तकको शैलीमा बारूदी सुरुङ्गका घटना र आधारभूत सुरक्षा उपायहरू सिकाउने पुस्तिका पनि प्रकाशन गरियो।^{७३} एनसीवीएलका अनुसार सेभ द चिल्ड्रेन यूएसएले पश्चिम, मध्यपश्चिम र सुदूरपश्चिम विकास क्षेत्रका १३ जिल्लाका आफ्ना सरोकारवालाहरूलाई १२१ वाल सुरक्षा समितिमाफत 'नपडिकएको विस्फोटक पदार्थ जोखिम शिक्षा' प्रदान गरिरहेको छ। अन्तरराष्ट्रिय श्रम सङ्गठनबाट सहयोग प्राप्त राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था पोर्टरस प्रोग्रेसले भरियाहरू भएका गाउँमा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको कक्षा सञ्चालन गरेको छ र खोटाङ्ग र सोलुखुम्बुजस्ता विकट जिल्लाहरूमा विस्फोटक पदार्थसम्बन्धी पोस्टरहरू बाँडेको छ।^{७४}

७०. स्वीस फाण्डेशन फर माइन एक्सन, एफएसडीबाट उक्त सहयोग प्राप्त भएको भन्ने कुरा ल्याण्ड माइन मोनिटर २००५ मा गलत उल्लेख भएको।
७१. एनसीवीएलका संयोजक पूर्णशोभा चित्रकारसँग १७-२९ मार्च २००६ मार्च २००६ मा काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
७२. एनसीवीएल, "मिडिया रिपोर्ट अन एमआरई प्रोग्राम" २००५।
७३. एनसीवीएलका संयोजक पूर्णशोभा चित्रकारसँग १७-२९ मार्च २००६ मा काठमाडौंमा लिइएको अन्तर्वार्ता।
७४. मिनिट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, २८ फेब्रुअरी २००६।

१ जून २००६ मा अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रले अधिराज्यका ७५ ओटै जिल्लामा विस्फोटनमा परी हताहत हुने सर्वसाधारणको अनुगमन गर्ने कार्य शुरु गर्‍यो । यसका लागि कर्मचारीलाई आधारभूत बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा सहितको बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्य र तथ्याङ्क सङ्कलनको तालिम दिइएको थियो ।⁷⁵

बारूदी सुरुङ्ग विछ्याउने तालिम दिने जिम्मेवारी भएको शाही नेपाली सेनाको १४ औं ब्रिगेडले एनसीवीएलले उत्पादन गरेका बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका सामग्रिहरूको प्रचार प्रसार गर्ने र सेनाद्वारा सञ्चालित रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रममार्फत जनाउका सूचनाहरू प्रसारण गर्ने गर्दछन् ।⁷⁶

कोष उपलब्धता र सहयोग

नेपालको लागि २००५ मा बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यका लागि दुई देशले कोष उपलब्ध गराएको जनाइएको छ । क्यानडाले क्यानेडियन डलर ७६,५५२ (६३,१८८ अमेरिकी डलर) जसमा एनसीवीएललाई पैरवीको लागि क्यानेडियन डलर १८,९९२ (अपेरिकी डलर १५,६८१) सहित युनिसेफलाई बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका लागि क्यानेडियन डलर ५७,५५५ (अमेरिकी डलर ४७,५०७) उपलब्ध गराएको थियो ।⁷⁷ त्यसैगरी न्युजिल्याण्डले जिनिमा कललाई नेपालमा पैरवी गर्नको लागि अमेरिकी डलर २४,६७२ उपलब्ध गरायो ।⁷⁸

माइन एक्सन क्यानडाले एनसीवीएललाई श्रोत केन्द्र स्थापना गर्नको लागि २००५ मा अमेरिकी डलर ६,८१४ उपलब्ध गरायो ।

बारूदी सुरुङ्ग/नपडिक्एको विस्फोटक पदार्थ/अविकसित विस्फोटक

पदार्थबाट भएको हताहत

नेपालमा हताहत हुनेको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कुनै आधिकारिक संयन्त्र छैन र बारूदी सुरुङ्ग/नेपाल अवेशष/अविकसित विस्फोटक पदार्थबाट हुने हताहत

७५. मिनिट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६ ।

७६. शाही नेपाली सेनाका कर्णेल धनीदास कार्कीसँग ५ मे २००५ मा काठमाडौंमा लिइएको टेलिफोन अन्तर्वार्ता ।

७७. बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यमा भएको लगानीको तथ्याङ्क आधार, डीएफएआईटीका कार्ली भोक्सले ७ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल ।

७८. परराष्ट्र मन्त्रालयकी हेलेन फथर्पले ६ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल र परराष्ट्र मन्त्रालयका मेगन मककोइले ६ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल ।

सम्बन्धी कुनै आधिकारिक जानकारी सार्वजनिक रूपमा पाइँदैन । यद्यपि विभिन्न श्रोतहरूले समस्याको मात्राबारे इशारा दिन्छन् ।⁷⁹

२००५ मा युनिसेफले नेपालमा पीडितबाट सक्रिय हुने विस्फोटनमा परी हताहत हुनेको संख्या १९७ भएको जनाएको छ जसमा १४२ जना सर्वसाधारण र ५५ जना लडाकु रहेका छन् । हताहत हुने सर्वसाधारणमध्ये ४० जना (२१ बालबालिका) मारिएका थिए भने १०२ जना घाइते भएका थिए जसमा ५९ बालबालिका थिए । हताहत हुने सर्वसाधारणमध्ये ५६ प्रतिशत बालबालिका छन् । लडाकुहरूमध्ये ३७ मारिएका र १८ जना घाइते भएका थिए । युद्ध विरामको अवधि र डिसेम्बर २००५ पछि मासिकरूपमा हताहत हुनेको संख्या १३.४ बाट घटेर ४.५ व्यक्तिमा भरेको थियो ।

विस्फोटक पदार्थहरू चलाउँदा र खेलाउँदा हताहत हुने सर्वसाधारणको संख्या ५८ जना छ जसमध्ये ५३ बालबालिका (९१ प्रतिशत) छन् । सबैभन्दा बढी प्रभावित जिल्लाहरूमा दाङ र धनुषा पर्दछन् जसमा हताहत हुनेको संख्या क्रमशः १३ र १२ सर्वसाधारण छन् ।⁸⁰

२००५ मा बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालले विस्फोटनमा परी हताहत हुनेको संख्या ७७१ रहेको जनाएको छ । तीमध्ये ५३६ जना सर्वसाधारण (९९ बालबालिका र ६८ महिला) छन् । ती व्यक्तिहरू हिंद्दा, खेतवारीमा काम गर्दा, वस्तु चराउन जाँदा, खेल्दा र पानी लिन जाँदा हताहत भएका थिए ।⁸¹

७९. माइन एक्सन क्यानडाको कार्यक्रम तथा संस्थागत विकास व्यवस्थापक न्यान्सी इन्ग्रामले २५ मे २००६ मा पठाउनु भएको इमेल ।

८०. युनिसेफ, पीडितद्वारा सक्रिय भई हुने नयाँ विस्फोटन, नेपाल २००५, सञ्चार माध्यममा आधारित अनुगमन प्रणाली (अद्यावधि) २३ फेब्रुअरी २००६, पृष्ठ ४-११ ।

८१. एनसीवीएल, 'नेपालमा २००५ का ट्रन्सपीडित', तथ्याङ्क सङ्कलन जनवरी-डिसेम्बर २००५ । एनसीवीएलले सरकारी अधिकारी, सेना र समुदायका सदस्यहरूबाट अन्तर्वार्तामार्फत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दछ । कूल हताहतमध्ये वम, ग्रेनेड, आदेशले पडिक्ने यन्त्र र अन्य बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिले निषेध नगरेका हतियारबाट भएका घटनाहरू पर्दछन् । हेर्नुहोस् www.nepal.icbl.org .

९ एप्रिल २००५ मा दुई रशियन पर्यटकहरू चढेको गाडी काठमाडौँदेखि ७५ किलोमिटर पर छहरे भन्ने ठाउँमा बारूदी सुरुङ्गमा पर्दा ती पर्यटकहरू घाइते भएका थिए।⁸²

२००६ मा पनि हताहत हुने क्रम जारी रह्यो। १ जूनमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न थालेको एक महिना नपुग्दै अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रले पीडितबाट सक्रिय हुने विस्फोटनमा परी १० नयाँ सर्वसाधारण हताहत भएको जनायो। मारिएकामध्ये २ जना केटा र ८ जना बालबालिका घाइते भएका थिए एक सुरक्षाकर्मी पनि मारिएका थिए।⁸³ उक्त केन्द्रले २००६ को पहिलो ५ महिनासम्म लक्षित नगरिएको विस्फोटनमा परी हताहतहुने सर्वसाधारणको पनि निगरानी गर्‍यो। यसले सञ्चार माध्यमका रिपोर्टलाई युनिसेफको रिपोर्टसँग दाँजेर पनि यथार्थ यकिन गर्‍यो। यसले सञ्चार माध्यमका रिपोर्टलाई युनिसेफको रिपोर्टसँग दाँजेर पनि यथार्थ यकिन गर्‍यो। प्रारम्भिक परिणामले देखाएअनुसार नेपालका ३४ जिल्लामा भएका ४८ ओटा घटनामा २० जना मारिएका र ६४ जना घाइते भएका थिए। ती मध्ये ९० प्रतिशत हताहत अविकसित विस्फोटक पदार्थबाट, ४ प्रतिशत व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गबाट, दुई प्रतिशत नपडिएको विस्फोटक पदार्थबाट र ४ प्रतिशत थाहा नभएको विस्फोटनमा परी हताहत भएका थिए। अविकसित विस्फोटक पदार्थको विस्फोटनमा आदेशबाट चल्ने भने अत्यन्त न्यून भएको देखियो। हताहत हुनेहरूमध्ये केटा ३७ प्रतिशत, पुरुष २९ प्रतिशत, महिला १७ प्रतिशत, केटी १५ प्रतिशत र २ प्रतिशत अज्ञात थिए।⁸⁴ निजी भ्रमणमा नेपाल गएका बेला भारतीय सीमा सुरक्षा बलका दुई सदस्यले सडकमा भएको अवरोध पन्छाउन खोज्दा विस्फोटन भई घाइते भएका थिए।⁸⁵

नेपालमा विस्फोटनबाट हुने हताहतको यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नमा देखा परेका मुख्य समस्यामध्ये विस्फोटक पदार्थ र विस्फोटन गराइने कार्यको एकनासको

८२. "नेपालको बारूदी सुरुङ्ग विस्फोटमा ६ जना मारिए र २ रुसी नागरिकसहित २६ घाइते" प्रेस ट्रष्ट अफ इण्डिया (काठमाडौँ) १० एप्रिल २००५
८३. अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)का तथ्याङ्क सङ्कलन परियोजनाका संयोजक प्रसन्नता वस्तीसँग २७ जून २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।
८४. इन्सेक, 'लक्षित नगरिएका विस्फोटनमा परी हताहत हुने सर्वसाधारणसम्बन्धी प्रतिवेदन' इन्सेकको अनलाइन र सञ्चार माध्यमको रिपोर्टमा आधारित अनुगमन प्रणाली (मस्यौदा) नेपाल, ११ जुलाई २००६, पृष्ठ ९।
८५. धरापमा भारतीय सुरक्षाकर्मीसहित चार घाइते, कान्तिपुर दैनिक, २७ फेब्रुअरी २००६।

पहिचान हुन नसक्नु हो। धेरैजसो घटनाका जानकारी सञ्चारमाध्यम मार्फत आउने र तिनले अनुपयुक्त वा गलत शब्दावलीको प्रयोग गर्दछन्।⁸⁶

नेपालमा बारूदी सुरुङ्गबाट हताहत हुनेको कूल संख्या अज्ञात छ तर पीडितबाट सक्रिय भई हुने विस्फोटनमा परी हताहत हुनेको पहिचानमा भने २००५-०६ मा केही प्रगति भएको छ। सेप्टेम्बर २००५ मा ह्याण्डिकाप इन्टरन्याशनले हताहत हुने र विस्फोटनका घटनाको अनुगमन गर्नका लागि एक सभाव्यता अध्ययन गरेको थियो। २००६ मा युनिसेफले त्यसैमा थप काम गर्दै नेपालका मुख्य समाचार संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी १ जनवरी २००२ देखि विस्फोटनसँग सम्बन्धित सञ्चार माध्यमका रिपोर्टहरू सङ्कलन गर्‍यो।⁸⁷ युनिसेफले २००५ मा विस्फोटनसँग सम्बन्धित ४३७ सञ्चार माध्यमका रिपोर्टहरू केलायो जसमा ८० ओटा रिपोर्टमा पीडितबाट सक्रिय हुने विस्फोटन उल्लेख गरिएको थियो। उक्त अध्ययनले नेपालका सबै जिल्ला समेटे पनि विभिन्न कारणहरूले गर्दा १७ प्रतिशत हताहतका रिपोर्ट भने समेट्न सकेको थिएन। युनिसेफले अधिकांश रिपोर्टमा न्यूनतम विश्लेषण गर्नका लागि र सत्यता जाँचका लागि आवश्यक पर्ने पर्याप्त जानकारी थियो। धेरैजसो घटनामा प्रयोग भएका यन्त्र, उपकरण वा पदार्थबारे प्राविधिक ज्ञानको कमीले गर्दा पत्रकारहरूले सही जानकारी दिन सकेनन्। पर्याप्त मात्रामा घटनाका विवरण उपलब्ध नगराइएका पक्षहरूमा विश्लेषणका लागि चाहिने विस्तृत जानकारी, हताहत हुनेको उमेर, लागेको चोटपटक र पाएको उपचार सुविधा र घटना हुँदाको बखत हताहत हुनेको पेशा आदि थिए।⁸⁸ प्राविधिक ज्ञानको कमीलाई युनिसेफका परामर्शदाताले नेपाल पत्रकार महासंघको लागि आयोजना गरेको कार्यशालाको विस्फोटक पदार्थसम्बन्धी खण्डले सम्बोधन गरेको थियो। त्यसैगरी कार्य समूहले तयार पारेको उपसमूहले शब्दावलीसम्बन्धी समस्याको सम्बोधन गरेको थियो।

४ मे २००६ मा युनिसेफले विस्फोटनका घटनाले सबैभन्दा बढी प्रभावित १६ जिल्लाका पत्रकारहरूका लागि आयोजित कार्यशालालाई आर्थिक सहयोग उपलब्ध गरायो। उनीहरूसँग हताहतबारे यथार्थ जानकारी थियो र ती घटनाहरू स्थानीय तहमा रिपोर्टिङ्ग गरिएको तर काठमाडौँका सञ्चार माध्यमले भने सम्प्रेषण नगरेको

८६. ह्यु लरेन्ज, 'द प्रेजन्स अफ एक्सप्लोसिभ डिभाइसेज इन नेपाल' युनिसेफ नेपाल, नोभेम्बर २००५, पृष्ठ १९।
८७. हेर्नुहोस् ल्याण्ड माइन मोनिटर रिपोर्ट २००५, पृष्ठ ८३५।
८८. युनिसेफ, 'न्यु मिक्चर्ड एक्टिभेटेड एक्सप्लोजन्स नेपाल- २००५', २३ फेब्रुअरी २००६, पृष्ठ १-२।

बताए। उनीहरूले संयुक्त राष्ट्र संघले तयार पारेको बारूदी सुरुङ्ग सुरक्षा परियोजनाको मस्यौदामा टिप्पणी गरे र त्यसको कार्यान्वयनबारे छलफल गरे।^{८९}

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रले अन्य ५० संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा अविकसित विस्फोटक पदार्थ/नपडिएको विस्फोटक पदार्थ/बारूदी सुरुङ्गमा परी हताहत हुने सर्वसाधारणहरूको अनुगमन गर्ने प्रणाली नेपालका ७५ रै जिल्लामा १ जून २००६ देखि शुरु गर्‍यो। उक्त परियोजनाले बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षामा सुधार गर्ने र यथार्थ रिपोर्टिङ्गमार्फत पीडितहरूलाई सहयोग गर्ने र पीडित र तिनका परिवारलाई उपलब्ध सेवाबारे सल्लाह दिने लक्ष्य राखेको छ। एक परामर्शदाताले कर्मचारीहरूका लागि बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षासम्बन्धी थुप्रै प्रशिक्षक प्रशिक्षण प्रदान गरे।^{९०}

पीडितलाई सहयोग

नेपाल सरकारले घटनापश्चात् आकस्मिक रूपमा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्ने, निःशुल्क औषधि र उपचार, आर्थिक, प्रशासनिक र सामग्रीको सहयोगहरू अस्पतालहरूलाई उपलब्ध गराउने बताइएको छ। तर यस्ता सहयोगहरू आवश्यकता अनुरूप पर्याप्त छैनन् र केही अस्पतालहरूमा १७ जना डाक्टरको दरबन्दी भए तापनि २००५ मा केवल ६ जना मात्र डाक्टरहरू थिए। तसर्थ घाइतेहरू उपचारका लागि काठमाडौं वा भारत जानु पर्ने हुन्छ।^{९१}

सरकारले सर्वसाधारण विरामीका लागि अस्पतालहरूमा निःशुल्क औषधोपचार उपलब्ध हुने जिकिर गरे तापनि इन्सेकका जिल्ला प्रतिनिधिहरूले विरामीहरूले औषधिको लागि पैसा तिर्नुपर्ने भएको बताएका छन्। अस्पतालहरूले आफ्ना औषधिको भण्डार रिक्तिएको दावी गर्दै पूर्ति गरिदिने जिल्ला सरकारको भएको बताउँछन्। निजी अस्पतालमा शुल्क मिनाहा छैन। तत्काल उपचारका लागि घाइतेहरूले पैसा सापट लिनुपर्दछ। स्थानीय संस्थाहरूले सहयोग प्रदान गरे तापनि उनीहरूको श्रोत अपर्याप्त छ। समान्यतया नयाँ विरामीले उपचार पाउने

८९. युनिसेफ नेपालकी सेजन एटकिन्सले २८ जून २००६ मा पठाउनु भएो इमेल, युनिसेफ र नेपाल पत्रकार महासंघ काठमाडौंका परामर्शदाता क्याथरिन वीसले २८ जून २००६ मा पठाउनु भएको इमेल।

९०. म्याइन्ट्स अफ एमआरई वर्किङ ग्रुप, ६ जून २००६।

९१. कैलाली जिल्लाका पूर्व उपमेयर दिपकप्रसाद देवकोटासँग २८ फेब्रुअरी २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता।

सम्भावना निकै कम हुन्छ।^{९२} उपचारमा आइपर्ने अन्य अवरोधहरूमा सरकारी अस्पतालमा शैथ्या उपलब्ध नहुनु, सार्वजनिक यातायातको अवस्था नाजुक हुनु, २००५-०६ मा बढ्दो द्वन्द्वले गर्दा असुरक्षा हुनु र निःशुल्क उपचारको लागि आवश्यक पर्ने कागजात पाउनमा कठिनाई आदि छन्। विशेषगरी देशको दक्षिणी भाग जहाँ सडकहरू राम्रा छन् त्यहाँ नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले धेरै जिल्लामा निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध गराउँछ। त्यस्तै अन्यत्र पनि एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध हुनसक्छ।^{९३} २००५ मा रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समितिले द्वन्द्वमा घाइते भएका २३५ जना सर्वसाधारणको यातायात र सर्जरी खर्च, हेरचाह गर्ने प्रति विरामी एक व्यक्तिको यातायात खर्च, र काठमाडौं र नेपालगञ्जका उपचार केन्द्रहरूलाई औषधि र अन्य सामग्री उपलब्ध गरायो।^{९४}

बारूदी सुरुङ्ग/नपडिएको विस्फोटक पदार्थ/अविकसित विस्फोटक पदार्थबाट हताहत हुनेहरूलाई ८ ओटा अस्पतालले सहयोग उपलब्ध गराउँदछ।^{९५} रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समितिले २००५ मा ट्रमा सम्बन्धी हेरचाह उपलब्ध गराउने ७ ओटा अस्पताललाई औषधिहरू उपलब्ध गरायो र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीका ४१ जिल्लाका ५०० स्वयमसेवकलाई आकस्मिक प्राथमिक उपचार तालिम प्रदान गर्‍यो। उक्त स्वयमसेवकहरूले २००० भन्दा बढी विरामीहरूलाई प्राथमिक हेरचाह गरे। पेशागत सम्मेलनमा भाग लिनको लागि २ जना गैरचिकित्सा क्षेत्रका व्यक्ति (प्यारामेडिक्स) आर्थिक सहयोग पनि गर्‍यो।^{९६}

अपाङ्ग र घाइतेहरूलाई १२ ओटा केन्द्रको सञ्जालमार्फत शारीरिक पुनर्स्थापना सेवा उपलब्ध गराइन्छ। तीमध्ये अधिकांश केन्द्रहरू शहरहरूमा छन् जसले गर्दा विरामीहरूले उपलब्ध सेवा पनि उपभोग गर्न पाउँदैनन् किनभने तिनीहरूमध्ये

९२. इन्सेकका प्रशान्ता वस्तीसँग २० जून २००६ मा लिइएको अन्तर्वार्ता, स्वास्थ्यमा बारूदी सुरुङ्ग/अविकसित विस्फोटक पदार्थले पार्ने प्रभाव' विषयक अन्तरक्रियामा बोल्दै त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षण अस्पतालका चिकित्सक डा. खेम कार्की, ८ जनवरी २००६।

९३. इन्सेक, 'आसिस्टेन्स टु सिभिलियन क्याजुअल्टीज अफ एक्सीडेण्टल एक्सप्लोजन्स, रेफरन्स बुकलेट (मस्यौदा), काठमाडौं, पृष्ठ ५।

९४. इन्सेक, 'रेफरेन्स बुकलेट' (मस्यौदा), काठमाडौं, पृष्ठ ५, आईसीआरसी, फिजिकल रिह्याबिलिटेशन प्रोग्राम, 'वार्षिक प्रतिवेदन २००५', जिनिभा २००५, पृष्ठ ८३५।

९५. हेर्नुहोस्, ल्याण्ड माइन मोनिटर रिपोर्ट २००५, पृष्ठ ८३५।

९६. आईसीआरसी "वार्षिक प्रतिवेदन २००५" जिनिभा, जून २००६, पृष्ठ १६७, आईसीआरसी फिजिकल रिह्याबिलिटेशन प्रोग्राम, 'वार्षिक प्रतिवेदन २००५', जिनिभा, मस्यौदा प्राप्त १९ मे २००६, पृष्ठ २४।

धेरैजसो यातायात र उपचार खर्च जुटाउन सक्दैनन्।^{९७} फिजियोथेरापीको अभाव, अर्थोपेडिक उपकरणको नाजुक अवस्था र सामाजिक र आर्थिक पुर्नकीकरणका अवशरहरू अत्यन्त न्युन भएको बताइएको छ।^{९८}

नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको सहयोगमा रेडक्रसको अन्तरराष्ट्रिय समितिले पोखरास्थित ग्रीन पाश्चर हस्पिटल एण्ड रिहयाविलिटेशन सेन्टरलाई फिजिकल (भौतिक) पुनः स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउँछ। त्यसका लागि यसले सामग्रीहरू, केही पाटपुर्जाहरू, उपकरणहरू र प्रोस्थेटिक्स प्राविधिकलाई तालिम प्रदान गर्दछ। २००५ मा उक्त केन्द्रले ९५३ जनालाई पुनः स्थापना सेवा उपलब्ध गरायो जसमा २५८ जना अङ्ग काटिएकाहरू थिए। १२३ नयाँ विरामीहरूलाई कुत्रिम अङ्गहरू र १३ जनालाई अर्थासूज उपलब्ध गराइएको थियो। एक जना प्राविधिकलाई आईसीआरसीको अदिस अवावास्थित तालिम एकाइमा शरीरका तल्ला अङ्गको कृत्रिम अङ्ग बनाउने पुनर्ताजगी तालिममा सहभागी गराउन आर्थिक सहायता प्रदान गर्‍यो। समग्र विरामीको व्यवस्थापन (उपकरण र फिजियोथेरापी सहित)को अवस्था कसरी सुधार्न सकिन्छ भनी एक महिने मूल्याङ्कन विशेष टोली (मिसन)को आयोजना पनि गरियो।^{९९}

विरामीको पहिचान र दर्तासम्बन्धी सहयोग नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले आईसी आरसीबाट निरन्तर रूपमा पाइरहयो र यसको सेवा विस्तार कार्यक्रम अन्तर्गत २००५ मा ४१ जिल्लामा अङ्ग काटिएकाहरूको दर्ता गर्‍यो। यसरी दर्ता हुनेहरूमा द्वन्द्वबाट घाइते हुनेहरूको संख्या १७ प्रतिशत थियो।^{१००} अपाङ्ग राहत कोषले काठमाडौँको भृकुटीमण्डपस्थित नेपाल अर्थोपेडिक अस्पतालन्स सेन्ट मार्फत प्रोस्थेटिक्स/अर्थोपेडिक उपकरण तथा अन्य सहायक सामग्रीहरू उपलब्ध गराउँदछ। ह्याण्डिकाप इन्टरन्याशनलको सहयोगमा क्षमता वृद्धि गरिएको उक्त केन्द्रले वर्षमा २७८ जनालाई सहयोग पुऱ्याउँछ। २००५ सो केन्द्रमा ४८

९७. आईसीआरसी फिजिकल रिहयाविलिटेशन प्रोग्राम, 'वार्षिक प्रतिवेदन २००५', जिनिभा, मस्यादा प्राप्त १९ मे २००६, पृष्ठ २४।

९८. हेर्नुहोस्, ल्याण्डमाइन मोनिटर रिपोर्ट २००५, पृष्ठ ८३५।

९९. आईसीआरसी "वार्षिक प्रतिवेदन २००५", जिनिभा, जून २००६, पृष्ठ १७४, आईसीआरसी फिजिकल रिहयाविलिटेशन प्रोग्राम, "वार्षिक प्रतिवेदन २००५, जिनिभा, मस्यादा प्राप्त १९ मे २००६, पृष्ठ २८, आईसीआरसी, 'स्पेशल रिपोर्ट-माइन एक्शन २००५', जिनिभा, मे २००६, पृष्ठ २३।

१००. ऐए, पृष्ठ १७६; ऐए, पृष्ठ २४।

प्रोस्थेसिज, ५६ हवीलचेयर, १५ ट्राइसिकल, १२४ क्रचेज र ८६ अन्य सहयोगी सामग्री/उपकरण वितरण गर्‍यो।^{१०१}

ह्याण्डिकाप इन्टरन्याशनले १२ जिल्लाका २० ओटा स्थानीय गैरसरकारी संस्थालाई अपाङ्गतासम्बन्धी सवालहरूमा सहयोग पुऱ्याउँछ। त्यस्ता सवालहरूमा पुनःस्थापना, सचेतना अभिवृद्धि तथा पैरवी समुदायमा आधारित पद्धतिबाट विकासमा अपाङ्गता र विशेषज्ञ सेवाहरूको प्रावधान आदि पर्दछन्। द्वन्द्वबाट प्रभावित अपाङ्ग व्यक्तिहरूको भौतिक पुनःस्थापना सेवामा पहुँचको लागि यसले २००५ मा एउटा परियोजना शुरु गर्‍यो। सो परियोजनाका क्रियाकलापहरू अपाङ्ग राहत कोषद्वारा व्यवस्थापन गरिएको नेपाल अर्थोपेडिक अलायन्स सेन्टर, प्रेरणा केन्द्र, सलार्ही (मध्यभाग) मोरङस्थित विराटनगर समुदायमा आधारित पुनःस्थापना केन्द्र (पूर्वी नेपाल) र नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज, बाँके, मध्यपश्चिम विकास क्षेत्रमा कार्यान्वयन गरिएको छ। यसका अतिरिक्त मध्यपश्चिम विकास क्षेत्रमा विकेन्द्रकृत सेवा प्रदान गर्नको लागि सुर्खेत जिल्ला अस्पतालमा एउटा छुट्टै एकाइ स्थापना गरिएको छ। सबै केन्द्र र स्याटलाइट युनिटमा पनि फिजियोथेरापि विभाग र उपकरणले सुसज्जित अर्थोपेडिक अस्पतालन्स कार्यशालालगायत दक्ष फिजियोथेरापिस्ट र अर्थोपेडिक कर्मचारीहरू छन्।^{१०२}

काठमाडौँ स्थित भारतीय गैरसरकारी संस्था भगवान महावीर विकलाङ्ग सहायता समितिले जयपुर फूट प्रोस्थेसिस र अन्य प्रोस्थेटिक यन्त्रहरू निर्माण गर्दछ।^{१०३} नेपालमा अपाङ्गहरूको पुनः स्थापनाको लागि काम गर्ने समुदायमा आधारित निकै संस्थाहरू छन्। त्यस्ता संस्थामध्ये नेपाल अपाङ्ग संघ एउटा यस्तो संस्था हो जसको राष्ट्रिय सञ्चालले समुदायमा आधारित पुनः स्थापना प्रदान गर्ने संस्थाहरूबीचको समन्वयलाई सहजीकरण गर्दछ।^{१०४}

२००५-०६ मा एनसीवीएलले द्वन्द्वबाट प्रभावित ५७ बालिकाहरूको विद्यालयको खर्च उपलब्ध गरायो। ती बालिकामध्ये केही बारूदी सुरुङ्ग/अविकसित विस्फोटक

१०१. ह्याण्डिकाप इन्टरन्याशनल एचआई का पुनःस्थापना परियोजना संयोजक भुवन मल्लले २४ जून २००६ मा काठमाडौँमा दिनु भएको जानकारी।

१०२. एचआईका भुवन मल्लको २४ जून २००६ को इमेल।

१०३. हेर्नुहोस्, ल्याण्डमाइन मोनिटर रिपोर्ट २००५, पृष्ठ ८३६।

१०४. एशिया प्यासिफिक डिभलपमेण्ट सेन्टर अन डिस्वाविलिटी (एसपीसीडी), "कन्ट्री प्रोफाइल नेपाल-करेन्ट सिचुएशन अफ पर्सन्स वीद डिस्वाविलिटीज," www.apedproject.org, १२ जून २००६ मा हेरिएको।

पदार्थ/नपड्किएको विस्फोटक पदार्थ आदिबाट घाइते भएका छन् भने केही घाइतेका छोरीहरू छन्। त्यसरी नै एनसीवीएलले १६ नोभेम्बर २००५ देखि ११ फेब्रुअरी २००६ सम्म १६ जना घाइतेलाई तीन महिने आधारभूत कम्प्युटर तालिम प्रदान गर्‍यो र सहभागीहरूको यातायात खर्च, प्रशिक्षण अवधिको खाने र बस्ने खर्च र तालिमको शुल्क पनि व्यहोर्‍यो।¹⁰⁵

अपाङ्गता नीति र व्यवहार

अपाङ्ग व्यक्ति (सुरक्षा र कल्याण) ऐन, १९८२ र अपाङ्ग व्यक्ति (सुरक्षा र कल्याण) नियम, १९९४ ले अपाङ्गहरूको यातायात, रोजगारी, शिक्षा र राज्यले प्रदान गर्ने अन्य सेवाहरूको सुरक्षा प्रदान गर्दछ। तर ती ऐन, कानूनहरू पूर्णरूपले कार्यान्वयन नभएका र तिनको पालना नभएकाले अपाङ्गहरू भेदभावपूर्ण व्यवहारहरू भेल्ले बाध्य भएको बताइएको छ। अपाङ्गहरूको समस्याबारे महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय जिम्मेवार छ। तर मानसिक र शारीरिक रूपले अपाङ्ग अधिकांश व्यक्तिहरूले सहायताको लागि पूर्ण रूपमा परिवारका सदस्यमा भर पर्नु परिरहेको छ।¹⁰⁶ सो मन्त्रालयका अनुसार ३,७५० भन्दा बढी अपाङ्गहरूले मासिक रु. १०० भत्ता सम्बन्धित गाविसमार्फत पाउँदछन्।¹⁰⁷ राष्ट्रिय समन्वय समितिले अपाङ्गसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तयार पारिसकेको छ तर सरकारले अझसम्म यसलाई स्वीकृति प्रदान गरेको छैन।¹⁰⁸

१०५. एनसीवीएल, याइल्ड एजुकेशन स्कलरशिप एण्ड 'कम्प्युटर ट्रेनिङ प्रोग्राम', www.mepal.icbl.org, २० जून २००६ मा हेरिएको।

१०६. युएस डिसार्टमेण्ट अफ स्टेट, 'कन्ट्री रिपोर्टस् अन ह्युमन राइट्स प्र्याक्टिसेज- २००५, नेपाल' वाशिङ्टन डीसी, ८ मार्च २००६।

१०७. एपीसीडी, 'कन्ट्री प्रोफाइल-नेपाल-करेन्ट सिचुएशन अफ पर्सन्स वीद डिस्थाविलिटिज'।

१०८. एपीसीडी, 'गभन्मेन्ट पोलिसी एण्ड न्याशनल प्लान टुवार्डज पर्सन्स वीद डिस्थाविलिटिज' www.apcdproject.org, १६ जून २००६ मा हेरिएको।

नेपालमा युद्धद्वारा घाइते र मर्नेहरू - सन् २००५

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
सर्वसाधारण	बालबालिका	1063	784	279
	महिला	122	82	40
	अन्य	124	80	44
		817	622	195
प्रहरी		193	99	94
सशस्त्र प्रहरी		43	25	18
आर्मी		596	279	317
माओवादी		1475	152	1323
जम्मा		<u>3370</u>	<u>1339</u>	<u>2031</u>
पिडित भएको कारण	बिस्फोटन (माइन्स, एम्बुस, आइ.ई.डि.ज)	771	561	210
	दोहोरो भिडन्त	1622	415	1207
	गोली	316	142	174
	हात हतियारहरू	40	21	19
	कारवाही	353	18	335
	अन्य	268	182	86
बिस्फोटन बाट मर्ने र बाँचेहरू		<u>771</u>	<u>561</u>	<u>210</u>
सर्वसाधारण	बालबालिका	536	431	105
	महिला	99	66	33
	अन्य	68	46	22
		369	319	50
प्रहरी		50	34	16
सशस्त्र प्रहरी		15	8	7
आर्मी		107	72	35
माओवादी		63	16	47

बारुदी सुरुङ्ग र त्यसबाट शिकार हुनेहरू बारे निम्न जानकारीहरू दिइ सहयोग गर्नु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

अन्तर्वाता दिनेको नाम :	ठेगाना :
मिति :	कार्यालय/पद :

अन्तर्वाता लिइएको स्थान :	अन्तर्वाता लिइएको व्यक्ति :
गाउँ / शहर ☐	घाइते ☐
अस्पताल ☐	घाइतेको परिवार ☐
सरकारी कार्यालय ☐	सरकारी निकाय ☐
स्कूल वा कलेज ☐	सेना ☐
प्रहरी कार्यालय ☐	प्रहरी ☐
आर्मी क्याम्प ☐	राजनीतिक कार्यकर्ता ☐
व्यक्तिगत घरहरू ☐	सामाजिक कार्यकर्ता ☐
अन्य ☐	शिक्षक / कर्मचारी ☐
	अन्य ☐

बारुदी सुरुङ्ग (Landmines) को समस्या बारे ।

(क) तपाईंहरूको गाउँमा, इलाका वा जिल्लामा Landmines विस्फोटन भएको सुन्नु भएको वा देख्नु भएको छ ? छ भने कहाँ कहाँ ?

- १) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- २) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- ३) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- ४) जिल्ला गाउँ / नगर वडा

(ख) त्यस विस्फोटनबाट गाउँमा के के नोक्सान भएको छ ?

मानिस संख्या वस्तु (पशु) संख्या

अन्य

(नोट: घाइते वा मर्नेहरूको विवरण हरेक व्यक्तिको छुट्टा छुट्टै रूपमा पेज २ मा भर्नु होला ।)

(ग) तपाईंले देख्नु भएको Landmines हरूको नामहरू के के हुन् ?

- १) २) ३) ४)

(घ) हाल प्रयोग भइरहेका Landmines का श्रोत के हुन् ? ती घरेलु हुन् वा बाहिरबाट आयात गरिएका हुन् ?

(ङ) घरेलु करिब प्रतिशत छ भने बाहिर बाट आयात गरिएका करिब प्रतिशत छन ।

(च) यदि ती Landmines हरू बाहिरबाट आयात गरिएका हुन् भने कुन कुन मुलुकबाट आयात गरिएको हुन् ?

- १) २) ३) ४)

(छ) यदि ती Landmines हरू घरेलु रूपमै निर्माण गरिएका हुन् भने त्यसमा प्रयोग हुने रसायनहरू कहाँ कहाँ बाट प्राप्त हुन्छन् ?

- १) २) ३) ४)

(ज) जिल्लाको कुन कुन भागमा बारुदी सुरुङ्ग हरू राखिएको छ ?

- १) २) ३) ४)

(झ) जिल्लाको कुन कुन ठाउँमा कति मात्रामा वा संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग रहेको जस्तो लाग्छ ?

- ठाउँ..... संख्या..... ठाउँ..... संख्या..... ठाउँ..... संख्या.....

(ञ) एउटा बारुदी सुरुङ्ग उत्पादन गर्न वा किन्न सरदर कति जति खर्च लाग्दछ ?.....

(ट) अन्य किसिमले घाइते वा मर्नेहरूको, को छुन् र कसरी ? यसमा नअटेमा अर्को छुट्टै पानामा लेख्नु होस्

(ठ) घाइते वा मर्नेहरूको फोटो, अन्तर्वाता, टेप रिर्कड, स्लाईड जस्ता चिन्हहरू उपलब्ध भएमा कृपया उपलब्ध गराउनु होस् ।

(ड) अन्य थप जानकारी प्राप्त भएमा कृपया उल्लेख गर्नु होस् ।

घाइते वा मर्नेहरूको स्थिति बारे :-

तपाईंको यस जिल्लामा Landmines बाट घाइते हुने मरेको मानिसहरूको थप विवरण उल्लेख गर्नु होस् ।

(कृपया एउटा फारममा एक जना व्यक्तिको मात्रै विवरण भर्नु होला ।)

मेर्न घाइते हुने
 घाइते वा मरेका व्यक्तिको नाम :-
 ठेगाना :- जिल्ला गाउँ / नगर वडा
 वर्ष :- लिंग :- स्त्री पुरुष पेशा :-
 घटना घटेको ठाउँको नाम :- जिल्ला गाउँ / नगर वडा
 घटना घटेको मिति कुन थियो ? २० | | |

➤ घाइतेको प्रकार:

अपांग	पाखुरा	नाडी	हत्केला	औला	घुंढामाथि	घुडामूनी	पाइतालामा	खुट्टाको औला
दायाँ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
बायाँ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

घाउहरू	अनुहार	तिघ्रा	कम्मरमाथि	खुट्टा	कम्मर मुनी	शरिरका विभिन्न भागमा
पोलेको	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	अनुहार	तिघ्रा	कम्मरमाथि	खुट्टा	कम्मर मुनी	शरिरका विभिन्न भागमा
	☐	☐	☐	☐	☐	☐

अन्धा	एउटा आँखा ☐	दुइटै आँखा ☐			
बहिरो	थोरै सुनिने ☐	पटककै नसुन्ने ☐			
पक्षघात	अनुहार ☐	तिघ्रा ☐	शरिरको माथी भाग ☐	शरिरको तल्लो भाग ☐	सबै शरिर ☐

➤ घाइते हाडा उनीहरू के गरिरहेका थिए ?

खेतमा काम गरिरहेका	☐	बाटामा हिडिरहेका	☐	सैनिक कार्वाही	☐
वन जान लागिरहेका	☐	खेलिरहेका	☐	विस्फोटक चलाई रहेका	☐
अन्य	_____				

➤ कहाँ घाइते भए ? घरमा वनमा पहाडमा बाटोमा
 खेतमा अफिस क्याम्पस

➤ घटना घटेको ठाउँ सदरमुकाम र अस्पताल भन्दा कति टाढा छन् ?
 हिडेर गाडीमा प्लेनमा कोश घण्टा

➤ के घाइतेहरूले उपचार पाए ?

➤ उपचार पाएको भए कहाँबाट पाए ?
 जन साधारणबाट स्थानीय प्रशासनबाट मन्त्रालयबाट प्रहरीबाट सेनाबाट
 अन्य

- उपचार कहाँ कहाँ भए ?

- घाइते व्यक्तिले घटना घटेको कति घण्टा पछि उपचार पाए ?

- एउटा घाइतेलाई उपचार गर्दा करीव कति खर्च लाग्दछ ?

- अन्य गाई वस्तुहरू पनि घाइते भएका थिए ? थिए भने के के ? कति ?
 मरेका संख्या घाइते संख्या अन्य
- बारूदी सुरुङ्गको स्थितिको अध्ययन सम्बन्धमा तपाईंको सुझाव र अन्य केही प्रतिक्रिया भएमा कृपया यहाँ उल्लेख गर्नु होला ।

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालका क्रियाकलापहरू

बारुदी सुरुङ्ग सम्बन्धी राष्ट्रिय भ्रमण केन्द्रको उद्घाटन गर्नुहुँदा डा. नारायण खड्का ।

एन सी बी एन, अन्तर्गत स्थापना गरिएको राष्ट्रिय भ्रमण केन्द्र ।

विश्व अपाङ्ग दिवस तथा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको आठौँ वार्षिक उत्सव दिवस- ३ डिसेम्बरको अवसरमा आयोजित शान्ति दीप प्रज्वलन कार्यक्रमको उद्घाटन गर्दै आनन्दकुटी विशारका कुमार भण्टे (बाँया) र कार्यक्रममा पिठिन सहभागीहरू (दायाँ) ।

बारुदी सुरुङ्ग तथा अन्य विष्फोटक पदार्थबाट पिठिनहरूलाई दिइएको ३ महिने कम्प्युटर तालिम कार्यक्रम । उक्त तालिममा ७ वटा जिल्लाहरूबाट १६ जना पिठिनहरू सहभागी भएका थिए ।

कम्प्युटर तालिमको अन्तिम दिन प्रमाण-पत्र वितरण कार्यक्रममा सहभागीहरू तथा आयोजक ।

कम्प्युटर तालिम कार्यक्रमको अवसरमा पिठिनहरूलाई अंग्रेजी भाषा सिकाउने रातो बङ्गला स्कूलका विद्यार्थी अभिषेक क्षेत्री (बीचमा) पिठिनहरूको साथमा ।

कम्प्युटर तालिम कार्यक्रमको अवसरमा आयोजना गरिएको बसभोज कार्यक्रमका सहभागीहरू खेल्दै रमाउँदै ।

विभिन्न २५ वटा जिल्लाका जिल्ला प्रतिनिधिहरूलाई माइन जोखिम शिक्षा संचालनका लागि ३ दिने तालिम कार्यक्रमको उद्घाटन समारोहमा अतिथि वक्ताहरू (बाँया) र जिल्ला प्रतिनिधिहरू तथा अन्य सहभागीहरू (दायाँ) ।

तालिम कार्यक्रमका केही भेलकहरू ।

एन.सी.बी.एल. र महिला विकास समाजद्वारा संयुक्त आयोजना गरिएको सन् २००६ को छात्रवृत्ति कार्यक्रम ।
सन् २००६ मा विभिन्न जिल्लाका १५७ विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ ।

बारूदी सुरङ्ग तथा आई.ई.डि. हरूको असर वारे विभिन्न अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरू ।

एन.सी.बी.एल. र महिला विकास समाजद्वारा संयुक्त आयोजनामा संचालित प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम ।

माइन जोखिम शिक्षा सन् २००५ अन्तरगत, विभिन्न २५ वटा जिल्लाहरूमा गरिएका जिल्ला स्तरीय कार्यक्रमहरू ।

माइन जोखिम शिक्षा सन् २००५ अन्तरगत, विभिन्न २५ वटा जिल्लाहरूमा गरिएका जिल्ला स्तरीय कार्यक्रमहरू ।

माइन जोखिम शिक्षा सन् २००५ अन्तरगत विभिन्न २५ वटा जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरिएका माइन जोखिम शिक्षा कार्यक्रमहरू । उक्त कार्यक्रमहरू करिब ४१४ वटा विद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिएका थिए ।

माइन जोखिम शिक्षा सन् २००५ अन्तरगत विभिन्न २५ वटा जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरिएका माइन जोखिम शिक्षा कार्यक्रमहरू । उक्त कार्यक्रमहरू करिब ४१४ वटा विद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिएका थिए ।

बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००६ पत्ता लगाइएका मुख्य कुराहरू

बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००६ ले देखाएको छ कि बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धि तथा प्रतिवन्ध सन्धि तथा बारुदी सुरुङ्ग विरोधी अभियानले संसारका हरेक क्षेत्रमा व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग निराकरण गर्नेतर्फ र मानिसहरूलाई अङ्गभङ्ग हुन र मर्नबाट जोगाउन गरेको राम्रो प्रगति जारी छ। यति हुँदाहुँदै पनि महत्वपूर्ण चुनौतीहरू भने नभएका हैनन्। बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदनको यस संस्करणले १२० भन्दा बढी देशहरूमा भएका प्रगति तथा विद्यमान चुनौतीहरू जसमध्ये बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावित देशहरू तथा व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्गको ठूलो मात्रामा भएको भण्डारण र बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा सम्मिलन नभएका घट्टो अल्पसङ्ख्यक देशहरूवारे विस्तृत जानकारी दिन्छ। बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००६ बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००५ को अध्यावधि पनि हो।

बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००६ को अध्ययन अवधि मे २००५ देखि मे २००६ सम्म हो। सम्पादकहरूले त्यसभन्दा पछि प्राप्त भएका जानकारीलाई पनि यथासम्भव समेट्ने प्रयास गर्नु भएको छ। बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्य तथा बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुनेको तथ्याङ्क भने २००५ को शुरुदेखि नै लिइएको छ र २००४ सँग तुलना गरिएको छ।

व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो अन्तरराष्ट्रिय बहिष्कार

१ जुलाई २००६ सम्ममा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको राज्य पक्ष हुने देशहरूको संख्या १५१ पुगेको छ भने अन्य तीन देशले उक्त सन्धिमा हस्ताक्षर गरिसकेका छन्। तर अनुमोदन गर्न बाँकी छ। यो संख्या विश्वका मुलुकहरूको तीन चौथाइ हो। बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००५ प्रकाशित भए यता हस्ताक्षर गरिसकेका चार राज्यहरूले उक्त सन्धिको अनुमोदन गरिसकेका छन्। ती देशहरूमा युक्रेन, हेइटी, द कूक आइल्याण्ड र ब्रुनाइ पर्दछन्। युक्रेनसँग ६७ लाख व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग छ जुन विश्वकै चौथो ठूलो भण्डारण हो। इण्डोनेसिया, कुवेत, पलाउ र पोल्याण्डलगायत अन्य धेरै देशहरूले निकट भविष्यमा नै उक्त सन्धिमा सम्मिलन हुने सङ्केत दिएका छन्। राज्य पक्ष नभएका अन्य धेरै मुलुकहरूले पनि उक्त सन्धिअनुरूपका कदमहरू चाले।

व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग निवारण गर्ने लक्ष्यको लागि बढ्दो सहयोग

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको विश्वव्यापीकरणको आह्वान गर्ने संयुक्त राष्ट्र संघको प्रस्ताव ६०।८०, ८ डिसेम्बर २००५ मा ग्रहण गरियो। सो प्रस्तावको पक्षमा १५८ राष्ट्रहरू थिए भने विपक्षमा कोही थिएनन् र १७ देशहरू अनुपस्थित रहे। पहिलोपटक सन् १९९७ मा लागू गरिएको यो प्रस्तावको वार्षिक रूपमा भएको मतदानमा पक्षमा भएको सबैभन्दा ठूलो संख्या हो भने अनुपस्थित रहनेको संख्या सबैभन्दा कम हो। राज्यपक्ष नरहेका २४ देशले प्रस्तावको पक्षमा मतदान गरे। यसमा अजरबैजान र चीन पनि पर्दछन् जसले मतदानमा पहिलोपटक भाग लिएका थिए।

व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्धप्रति गैर राज्य सशस्त्र समूहको प्रतिबद्धता

पश्चिमी सहाराको पोलिसारिओ फ्रण्टले नोभेम्बर २००५ मा जिनिभा कल (आव्हान) को व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध गर्ने प्रतिबद्धता दस्तावेजमा हस्ताक्षर गर्‍यो भने सोही दस्तावेजमा कुर्दिस्तान वर्कर्स पार्टीले जुलाई २००६ मा हस्ताक्षर गर्‍यो।

विश्वव्यापीकरणका चुनौतीहरू

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा हस्ताक्षर नगर्ने ४० राष्ट्रहरूमध्ये कुनै पनि गतवर्ष सो सन्धिमा सम्मिलन भएनन्। वर्मा, चीन, इण्डिया, पाकिस्तान, रसिया र संयुक्त राज्य अमेरिका लगायतका मुख्य भण्डारणकर्ता, उत्पादक तथा प्रयोगकर्ताहरू अझै पनि सन्धिको दायराबाहिरै छन्। उक्त सन्धितर्फ प्रगति गरेका भनी बारुदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००५ मा उल्लिखित देशहरू जस्तै: बहरेइन, ओमन, किर्गिजस्तान, लिविया र संयुक्त अरब इमिरेट्सले तत्पश्चात् कुनै प्रगति भएको जनाएका छैनन्।

राज्य पक्ष वा हस्ताक्षरकारीहरूद्वारा व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्गको अप्रयोग (प्रयोग नहुनु)

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिका राज्यपक्ष वा हस्ताक्षरकारीहरूले व्यक्ति लक्षित बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको न कुनै प्रमाण भेटिएको छ न त कुनै गम्भीर आरोप नै लागेको छ। उल्लेखनीय कुरा हो किनभने धेरै देशहरूले राज्य पक्ष बन्नुभन्दा केही पहिले वा हस्ताक्षर गर्नुभन्दा केही पहिले मात्र प्रयोग गर्ने गर्दथे।

तीन देशका सरकारद्वारा अभै व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग

यो प्रतिवेदनको अवधिमा कम्तीमा तीन देशका सरकारले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग जारी राखे। यी देशहरूमा मियान्मार(बर्मा), नेपाल र रसिया छन् जसमध्ये मियान्मारले अत्यधिक प्रयोग गर्‍यो। यद्यपि नेपाल सरकार र विद्रोही माओवादीबीच मे २००६ मा युद्ध विराम भयो र दुवै पक्षले युद्ध विराम आचारसंहितामा सहमति जनाए जसमा बारूदी सुरुङ्गको अप्रयोग पनि समाविष्ट छ। बारूदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००५ अन्य प्रतिवेदनहरूले यी तीन देश र जर्जियालाई प्रयोगकर्ताको रूपमा पहिचान गरेको थियो। यसले ती देशहरूलाई व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गर्ने सीमित देशका रूपमा चिनाएको थियो।

गैर राज्य सशस्त्र समूहहरूद्वारा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग

गैरराज्य सशस्त्र समूहहरूले सरकारहरूले भन्दा बढी देशहरूमा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरिरहेका छन् तर उनीहरूले गर्ने प्रयोग भने घट्दो क्रममा छन्। यो प्रतिवेदनका अवधिमा गैरराज्य सशस्त्र समूहहरूले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग वा त्यस्तै प्रकारका अविकसित विस्फोटक पदार्थहरू तीनओटा राज्यपक्ष भएका देश (बुरुण्डी, कोलम्बिया र गिनी बिसाऊ) र गैरराज्य पक्ष देशहरू (बर्मा, इण्डिया, इराक, नेपाल, पाकिस्तान, रसिया/चेचेन्या र सोमालिया) प्रयोग गरे। बारूदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन २००५ ले गैरराज्य सशस्त्र समूहहरूले कम्तीमा १३ मुलुकहरूमा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको प्रयोग गरेको जनाएको थियो। गिनी-बिसाऊ जहाँ सिनेगली विद्रोहीहरूले गिनी-बिसाऊका सैनिकका विरुद्ध बारूदी सुरुङ्ग प्रयोग गरे र सिनेगल प्रयोगकर्ताको सूचीमा थपियो तर जर्जिया, द फिलिपिन्स, टर्की र युगाण्डा भने यसवर्ष प्रयोगकर्ताको सूचिबाट हटे।

१३ देशहरूद्वारा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको उत्पादन

गतवर्ष भै यसवर्ष पनि बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले १३ देशहरूलाई व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गका उत्पादकको रूपमा पहिचान गरेको छ। उत्पादकहरूमा बर्मा, चीन, क्युबा, इण्डिया, इरान, उत्तर कोरिया, दक्षिण कोरिया, नेपाल, पाकिस्तान, रसिया, सिङ्गापुर, संयुक्त राज्य अमेरिका र भियतनाम पर्दछन्। यी मुलुकहरूमध्ये केहीले सक्रियरूपमा उत्पादन गरिरहेका छन् तर तिनीहरूले उत्पादन गर्ने अधिकार भने सुरक्षित राखेका छन्। संयुक्त राज्य अमेरिकाले सन् १९९७ देखि उत्पादन गरेको छैन तर यसले यस्तो प्रकारको बारूदी सुरुङ्गको प्रणालीको विकास गरिरहेको छ जुन बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिसँग मेल नखान सक्छ। नोभेम्बर २००५ मा भियतनामका अधिकारीहरूले क्यानेडाली प्रतिनिधिहरूलाई भियतनामले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग उत्पादन गर्न छाडेको बताएको थियो र उक्त भनाइलाई बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले पुष्टि गर्न र स्पष्ट पार्न प्रयासरत छ।

कम्तीमा ३८ मुलुकहरूले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग उत्पादन गर्न छाडेका छन् र तीमध्ये पाँच देशहरू बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिका गैरराज्य पक्ष हुन्।

व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको व्यापारमा 'यथार्थ' विश्वव्यापी प्रतिबन्ध

विगतको दशकमा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको विश्वव्यापी व्यापार केवल न्यून तहको गैर कानूनी र अस्वीकृत ओसार प्रसारमै सीमित रह्यो। यो प्रतिवेदनको अवधिमा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको ओसार प्रसार सानो संख्यामा भएको विवरणहरू प्राप्त भएको थियो।

संयुक्त राष्ट्र संघीय समूहद्वारा व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको ओसार प्रसार गरेको आरोप

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको राज्य पक्ष रहेको एक देशलाई संयुक्त राष्ट्र संघीय समूहले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गको ओसार प्रसार गरेको भनी अहिलेसम्मको सबैभन्दा गम्भीर र निश्चित प्रकारको आरोप लगाएको छ। मे २००६ मा संयुक्त राष्ट्र संघको हतियार निषेध अनुगमन समूहले इरिट्रियाले मार्च २००६ मा सोमालियाको कट्टरपन्थी लडाकूहरूलाई १,००० व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गहरू आपूर्ति गरेको जनाएको थियो। इरिट्रियाले उक्त दावीलाई "आधारहीन" भन्दै सो प्रतिवेदन अर्थात विवरणलाई "निन्दात्मक र खेदजनक" भएको बताएको थियो।

भण्डारण गरिएका लाखौं व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग नष्ट

यो प्रतिवेदनको अवधिमा सन्धिका राज्य पक्ष रहेका चार देशहरू: गिनी-बिसाऊ, नाइजेरिया, अल्जेरिया र प्रजातानित्रक गणतन्त्र कङ्गोले आफूले भण्डारण गरिराखेका व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग नष्ट गर्ने कार्य सम्पन्न गरे। ७४ ओटा राज्य पक्ष रहेका देशहरूले आफूले भण्डारण गरेका व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गहरू नष्ट गरिसकेका छन्। अर्का ६४ राष्ट्रहरूले कहिल्यै भण्डारण गरेनन् भने १३ मुलुकले नष्ट गर्न अभै बाँकी छ। गतवर्षको बारूदी सुरुङ्ग अनुगमन प्रतिवेदन तयार भएपछि केही राज्य पक्ष रहेका देशहरूले करिब ७००,००० ओटा भण्डारण गरिएका व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गहरू नष्ट गरिसकेका छन्। राज्य पक्ष रहेका देशहरूले संयुक्त रूपमा ३ करोड ९५ लाख भन्दा बढी व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग नष्ट गरिसकेका छन्।

गैरराज्य पक्षद्वारा लाखौं बारूदी सुरुङ्ग भण्डारण

बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले अनुमान गरेअनुसार गैरराज्य पक्ष देशहरूले १६ करोड भन्दा बढी व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गहरू भण्डारण गरेका छन्। तीमध्ये

अधिकांश केवल ५ देशहरू चीन (अनुमानित ११ करोड), रसिया (२ करोड ६५ लाख), संयुक्त राज्य अमेरिका (१ करोड ४ लाख), पाकिस्तान (अनुमानित ६० लाख) र भारत (अनुमानित ४०-५० लाख) ले भण्डारण गरेका छन् ।

तालिमको लागि अत्यधिक बारूदी सुरुङ्ग कायमै, स्पष्टीकरण भने अत्यन्त न्यून किन ?

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको धारा ३ मा भएको अपवादको प्रयोग गरी ६९ आटा राज्य पक्ष रहेका मुलुकहरूले २ लाख २७ हजारभन्दा बढी व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्गहरू कायमै राखेका छन् । यसरी राखिएका बारूदी सुरुङ्गहरूमध्ये ५ ओटा राज्य पक्ष देशहरूसँग मात्रै एक तिहाइ छ । ती ५ देशहरू हुन्: ब्राजिल, टर्की, आल्जेरिया, बङ्गलादेश र स्वीडेन । किन आफूहरूले त्यसरी बारूदी सुरुङ्गहरू राखिरहेका छन् भन्ने कुरा अत्यन्त कम राज्य पक्ष देशहरूले मात्र विस्तृत रूपमा विवरण दिएका छन् भने कतिपय अवस्थामा बारूदी सुरुङ्गहरू उपयोग नगरिएको देखिन्छ । डिसेम्बर २००५ मा भएको राज्य पक्षहरूको छैठौँ बैठकमा सहमति भए अनुरूप केवल ११ ओटा राज्य पक्ष राष्ट्रहरूले मात्र कायम राखिएको बारूदी सुरुङ्गको निहित उद्देश्य र यथार्थ प्रयोगको विवरण नयाँ ढाँचामा उपलब्ध गराए ।

तालिम र विकासको लागि राखिने बारूदी सुरुङ्ग घट्दो संख्या

यो प्रतिवेदनको अवधि राखिएको बारूदी सुरुङ्गको संख्या करिब २१ हजारले घट्यो । थप ५ देशहरूले बारूदी सुरुङ्ग नराख्ने वा भैरहेकालाई नष्ट गर्ने कार्य गरेका छन् । ती देशहरूमा प्रजातान्त्रिक गणतन्त्र कङ्गो, इरिट्रिया, हङ्गेरी, पूर्व युगोस्लाभ गणतन्त्र मेसोडोनिया र मल्डोमा छन् । कम्तीमा ७१ ओटा राज्य पक्ष देशहरूले व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग नराख्ने निर्णय गरेका छन् ।

प्रारम्भिक पारदर्शिता विवरण बुझाउने कार्य उच्च दरमा जारी

बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको आवश्यकताअनुरूप राज्य पक्षले बुझाउनु पर्ने प्रारम्भिक पारदर्शिता विवरण सन्धिसम्मत रह्यो । सन् २००५ मा यो ९६ प्रतिशतमा स्थिर रह्यो । जसमा क्यामरुन र लाट्भियाले विवरण पेश गरेका थिए ।

पारदर्शिता प्रतिवेदनमा ढिलाई

१ जुलाई २००६ सम्म धारा ७ सँग सम्बन्धित पहिले नै बुझाउनु पर्ने प्रारम्भिक प्रतिवेदन ६ ओटा राज्यपक्षले बुझाएका थिएनन् । त्यसरी नबुझाउनेहरूमा इक्वेटोरियल गिनी, केप भर्डे, गाम्बिया, साओ टोमी ए प्रिन्सिपे, गायाना र

इथियोपिया पर्दछन् । धारा ७ अनुरूप वार्षिक अद्यावधिक प्रतिवेदन बुझाउने कार्य लगातार दोश्रो वर्ष पनि घट्यो । १ जुलाई २००६ सम्म ३० एप्रिल २००६ भित्र बुझाइ सक्नु पर्ने अद्यावधिक प्रतिवेदन ९० राज्य पक्ष देशहरूले बुझाएका थिए जुन ६२ प्रतिशत आउँछ ।

सन्धिको व्याख्या र कार्यान्वयनका मुख्य कुराहरूमा आफ्ना धारणा सार्वजनिक गर्ने राज्य पक्ष देशहरूको संख्या बढ्दो

अल्बेनिया, चाड, साइप्रस, इस्टोनिया, पूर्व युगोस्लाभ, गणतन्त्र म्यासिडोनिया, मल्डोभा, स्लोभेनिया र यमनले निर्पेधत कार्यहरूमा सहयोग गर्ने विशेषगरी गेरु राज्य पक्षहरूसँग हुने संयुक्त सैनिक सञ्चालनमा सन्धिको धारा १० को प्रतिबन्धसम्बन्धी आफ्ना राष्ट्रिय समझदारी प्रस्तुत गरेका छन् । सबै देशहरू बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अन्तरराष्ट्रिय अभियानले आदानप्रदान गरेजस्तै, कुनै पनि व्यक्तिको अनैच्छिक कार्यले विस्फोटन हुनसक्ने कुनै (गाडी लक्षित भनेर सूचना टाँसिएको सहित)/वा ट्रिप वाचर, ब्रेकवाचर अथवा टिल्ट रड प्रयोग भएको बारूदी सुरुङ्गमाथि प्रतिबन्ध लगाउनु पर्छ भन्ने धारणा व्यक्त गरे ।

बारूदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूको संख्यामा कमी

बारूदी सुरुङ्ग अनुगमन अनुसन्धानले पहिचान गरेमुताविक २००६ को मध्यसम्ममा बारूदी सुरुङ्गबाट केही हदसम्म प्रभावित हुने देशको संख्या ७८ थियो । तीमध्ये ५१ ओटा देश बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिका राज्य पक्ष छन् र ८ क्षेत्रहरू अन्तरराष्ट्रिय रूपमा स्वायत्त राज्यको मान्यता नपाएका वा जसको अधिकार क्षेत्र विवादास्पद छ ती पनि पर्दछन् । सन्धिका राज्य पक्ष दुई राष्ट्रहरू-ग्वाटेमाला र सुरिनाम- ले २००५ सम्ममा सम्पूर्ण बारूदी सुरुङ्ग विच्छेदिएका क्षेत्रहरू सफाइ गरिसकिएको बताएको छ ।

बढ्दो बारूदी सुरुङ्ग हटाउनेमा वृद्धि

सन् २००५ मा ७४० वर्ग किलोमिटर भन्दा बढी क्षेत्रफलबाट बारूदी सुरुङ्गहरू हटाइयो । सन् १९८० को दशकमा बारूदी सुरुङ्ग हटाउने आधुनिक तरिका शुरु गरे यताको यो सबैभन्दा ठूलो मात्रा हो । बोस्निया र हर्जगोभिना, क्याम्बोडिया र यमनमा भएका तीन प्रमुख बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यले मात्रै आशंका गरिएको भण्डे ३४० वर्गकिलोमिटर जमिनबाट बारूदी सुरुङ्ग हटाइयो । ४७०,००० भन्दा बढी बारूदी सुरुङ्गमध्ये अधिकांश (४५०,०००) व्यक्ति लक्षित बारूदी सुरुङ्ग थियो र ३० लाख ७५ हजारभन्दा बढी विस्फोटक पदार्थहरू नष्ट गरिए ।

धारा ५ को अन्तिम म्यादभित्र बारूदी सुरुङ्ग हटाउने बाटोमा धेरै राज्य पक्षहरू छैनन्

धेरै राज्य पक्षहरू धारा ५ को अन्तिम म्यादभित्र बारूदी सुरुङ्ग हटाउने बाटोमा भएको देखिँदैन। त्यस्ता देशहरूमा २९ राज्य पक्ष राष्ट्रहरूमध्ये १३ छन् जसको अन्तिम म्याद २००९ अथवा २०१० हो। ती देशहरू बोस्निया र हर्जगोभिना, क्याम्बोडिया, चाड, क्रोएशिया, डेनमार्क, मोजाम्बिक, नाइजेर, सेनिगल, ताजिकिस्तान, थाइल्याण्ड, संयुक्त अधिराज्य (फकल्याण्ड), यमन र जिम्बाब्वे छन्।

बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको विस्तार

२८ देशहरूमा नयाँ परियोजना र क्रियाकलापहरूसहित बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको विस्तार देशहरूमा भयो। यो २००४ को तुलनामा उल्लेखनीय प्रगति हो किनभने २००४ मा जम्मा १५ देशहरूमा मात्र बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा लागू गरिएको थियो। चीनमा पहिलो पटक बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षासम्बन्धी क्रियाकलापहरू गरियो। सामुदायिक स्वयम्सेवकहरू र समुदायमा आधारित बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा लागू गर्ने गैरसरकारी संस्थाहरूको संख्या वृद्धि भयो। २००५-२००६ मा बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले विवरण राखेअनुसार ६० राष्ट्रहरू र ८ क्षेत्रहरूमा बारूदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा कार्यान्वयन भयो। ती देशहरूमध्ये ३९ राज्यपक्ष र २१ गैरराज्य पक्ष मुलुकहरू छन्।

२००५-२००६ मा बढ्दो हताहत

प्राप्त विवरणअनुसार २००५ मा हताहत हुनेको संख्या ७३२८ पुग्यो जुन २००४ को तुलनामा ११ प्रतिशतको वृद्धि हो। २००५-२००६ मा बारूदी सुरुङ्ग र युद्ध अवशेषबाट ५८ देशहरू (गतवर्षकै संख्या) र ७ क्षेत्रहरू (१ क्षेत्र कम) मा हताहतका घटना भए। तर बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले हरेक वर्ष १५,०००-२०,००० नयाँ हताहत हुन्छन् भन्ने अनुमान गर्न छोडेको छैन- तल हेर्नुहोस्। २००४ मा हताहतका घटना नभएका ८ ओटा राष्ट्रहरूमा २००५ मा हताहतका घटना भए। ती देशहरूमा चिली, होण्डुरस, केन्या, मल्डोभिया, मरक्को, नमिबिया र पेरु छन्। २००५-२००६ मा बढ्दो द्वन्द्वका कारण सर्वसाधारण र बढी सैनिकहरू (स्वदेशी र विदेशी) बारूदी सुरुङ्ग र युद्ध अवशेषबाट चाड, कोलम्बिया, पाकिस्तान, मियान्मार र श्रीलङ्कालगायत धेरै देशहरूमा हताहत भए।

बढी देशहरूमा युद्ध अवशेषबाट हताहत

बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले अन्य १६ देशहरू (पहिलो १२ थियो) र एक क्षेत्र (२००४ मा एउटा पनि नभएको) तर युद्ध अवशेषबाट भने हताहत भएको पहिचान गरेको छ। ती देशहरूमा बङ्गलादेश, बेलारुस, बोलिभिया, कोट ड आइभोर, ग्वाटेमाला, हङ्गेरी, किर्गिजस्तान, लाट्भिया, लाइबेरिया, म्यासिजेनिया, मङ्गोलिया, पोल्याण्ड, गणतन्त्र कङ्गो, टयुनिसिया, युक्रेन, जिम्बाब्वे र कोसोभो छन्। २००४ मा यी देशहरूमध्ये ११ ओटामा युद्ध अवशेषबाट कुनै हताहत नभएको जनाएको थियो।

बारूदी सुरुङ्गबाट घाइते हुनेहरूको संख्या बढ्दो

तथ्याङ्क सङ्कलनमा भएको प्रगतिले हाल विश्वभरि बारूदी सुरुङ्गबाट घाइते हुनेहरूको संख्या ३५०,००० देखि ४००,००० भएको सङ्केत गरेको छ। सो संख्या ५ लाख भन्दा पनि बढी हुन सक्छ। ५८ मध्ये केवल १० देश र सात क्षेत्रले मात्र २००५-२००६ मा भएका आ-आफ्ना देश र क्षेत्रका हताहतका घटनाको वर्षभरिकै पूर्ण विवरण राखेको र उल्लेख्य रूपमा विवरण कम राखिएको अवस्थामा बारूदी सुरुङ्ग अनुगमनले हरेक वर्ष बारूदी सुरुङ्ग र युद्ध अवशेषबाट १५,००० देखि २०,००० नयाँ हताहतका घटना हुने अनुमान गर्न छोडेको छैन। आगामी वर्षहरूमा यस्तो अनुमानलाई कम गर्ने केही प्रारम्भिक सङ्केतहरू देखिएका छन्। सबैभन्दा महत्वपूर्ण कुरा त घाइते हुनेहरूको संख्या बढ्दो छ र उनीहरूका आवश्यकताहरू दीर्घकालीन छन्।

घाइतेहरूको सहयोपति बढ्दो ध्यान

ठूलो संख्यामा घाइतेहरू भएका २४ देशहरूलाई राज्य पक्ष राष्ट्रहरूले गर्ने सहयोग बढाए। यसले औजारहरूको विकास, उद्देश्य र कार्ययोजनाहरू, प्रगतिको राम्रो अनुगमन, जवाफदेहिता, बढ्दो घाइतेहरूको समाविष्टिको लागि राम्रा अभ्यासहरू, अझ रो समन्वय र विकाससँग एकीकरण गर्ने कार्य गर्‍यो। तर २००५ मा सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमहरूले बारूदी सुरुङ्गबाट घाइते हुनेहरूको आवश्यकता पूर्ति गर्न सकेनन्। २००५-२००६ मा हताहतका घटना भएका ५८ देशमध्ये ४९ ओटाको सहयोगका केही आयामहरू अपुग भएको पाइयो। विगतका वर्षहरूमा भैँ हेरचाहमा पर्याप्त पहुँचको कमी, सहयोगको विविधता र प्रभावकारिता, क्षमता, अधिकारको कार्यान्वयन र लगानी जस्ता समस्याहरू भोग्नुपर्‍यो।

बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यको लागि २००५ मा उल्लेख्य अन्तरराष्ट्रिय लगानी/सहयोग

बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यका लागि २००५ मा कूल अन्तरराष्ट्रिय सहयोग अमेरिकी डलर ३७ करोड ६० लाख थियो। आजसम्मको दोश्रो ठूलो सहयोग हो र दुईवर्ष अघिको भन्दा अमेरिकी डलर ३ करोड ७० लाखले बढी छ। चार उच्च दाताहरूमा संयुक्त राज्य अमेरिका (८ करोड १९ लाख अमेरिकी डलर), युरोपियन आयोग (५ करोड १५ लाख अमेरिकी डलर), जापान (३ करोड ९३ लाख अमेरिकी डलर) र नर्वे (३ करोड ६५ लाख डलर) थिए। २० उच्च दाताहरूमध्ये आधाले २००५ मा बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि बढी सहयोग गरे जसमा अष्ट्रेलिया, फ्रान्स, जर्मनी, इटली, नेदरल्याण्ड्स, नर्वे, स्लोभाकिया, स्वीडेन, स्वीटजरल्याण्ड र संयुक्त अधिराज्य पर्दछन्।

बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यको लागि हुने अन्तरराष्ट्रिय लगानी कमी

२००५ मा प्राप्त कूल ३७ करोड ६० लाख अमेरिकी डलर सहयोग २००४ को तुलनामा २ करोड ३० लाख अमेरिकी डलर अर्थात भण्डै ६ प्रतिशतले कम हो। १९९२ देखि बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यको लागि प्राप्त हुने विश्वव्यापी सहयोगमा अर्थपूर्ण रूपले कमी आएको यो पहिलो पटक हो। १९९२ देखि राज्यहरूले बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यको लागि उल्लेख्य श्रोत छुट्याउन थालेका हुन्। २० उच्च दाताहरूमध्ये आधाले बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यका लागि २००५ मा कम सहयोग गरे जसमा अष्ट्रिया, बेल्जियम, क्यानडा, डेनमार्क, फिनल्याण्ड, आयरल्याण्ड, जापान, न्युजिल्याण्ड, संयुक्त राज्य अमेरिका र युरोपियन आयोग पर्दछन्। यो विश्वव्यापी कमी दुई महत्वपूर्ण दाताहरूले गरेका ठूलो कटौतिको प्रतिबिम्ब हो। युरोपियन आयोग र संयुक्त राज्य अमेरिकाले क्रमशः १ करोड ४९ लाख अमेरिकी डलर र १ करोड ४६ लाख अमेरिकी डलर कटौति गरे।

बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यका लागि सहयोग प्राप्त गर्नेहरू

२००५ मा सबैभन्दा बढी बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यका लागि सहयोग पाउने देशहरूमा अफगानिस्तान (६ करोड ६८ लाख अमेरिकी डलर), सुडान (४ करोड ८४ लाख अमेरिकी डलर), अङ्गोला (३ करोड ५८ लाख अमेरिकी डलर), इराक (२ करोड ७८ लाख अमेरिकी डलर) र क्याम्बोडिया (२ करोड ३९ लाख अमेरिकी डलर) छन्। सबैभन्दा बढी सुडानले पाएको सहयोगमा भएको थियो (जून २००४ को तुलनामा ३ करोड ३४ लाख अमेरिकी डलर अर्थात तीन गुणाले बढी थियो)। अन्य जसले पाउने सहयोगमा कम्तीमा १० लाख अमेरिकी डलर वृद्धि भएकाहरूमा अब्खाजिया, अल्बेनिया, बुरुण्डी, गिनी-बिसाऊ र युगाण्डा छन्।

धेरै बारूदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूमा घट्दो लगानी

बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यमा हुने सहयोगमा भारी कटौतीमा पर्ने देशहरूमा इराक (३ करोड ९ लाख अमेरिकी डलर अर्थात ५३ प्रतिशतले कमी), अफगानिस्तान (२ करोड ५० लाख अमेरिकी डलर अर्थात ३७ प्रतिशत) र क्याम्बोडिया (१ करोड ७७ लाख अमेरिकी डलर अर्थात ४३ प्रतिशतले कमी) छन्। २००५ मा उल्लेख्य कटौतीमा पर्ने अन्य देशहरूमा बोस्निया र हर्जगोभिना, कोलम्बिया, जोर्डन, मोजाम्बिक, श्रीलङ्का र ताजिकिस्तान पनि पर्छन्।

लगानीको कमीले असर पारेका केही मुख्य बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यहरू

लगानीमा भएको उल्लेख्य कमीले गर्दा बारूदी सुरुङ्गबाट प्रभावित कम्तीमा पाँच देशका बारूदी सुरुङ्गविरोधी कार्यहरूमा सीमितमा आयो जसमा अफगानिस्तान, गिनी-बिसाऊ, इराक, मरिटानिया र ताजिकिस्तान छन्। क्रोएशियामा साँसदहरूले सरकारसँग बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यका लागि थप लगानी गर्न आह्वान गरे।

बारूदी सुरुङ्गबाट घाइते हुनेहरूका लागि सहयोग अपर्याप्त

२००५ मा धेरै घाइतेहरूको सहयोग कार्यक्रमले सहयोगको कमीको गम्भीर असर व्यहोर्नु पर्यो। यसले घाइते, उनीहरूका परिवार र समुदायमा अत्यावश्यक सेवाहरूको अपूर्तिमा अवरोध उत्पन्न गर्‍यो। घाइतेहरूका लागि भनी पहिचान गरिएको लगानीमा २९ प्रतिशत वृद्धि हुँदा पनि यो समस्या भएको हो जसको रकम ३ करोड ७० लाख अमेरिकी डलर लियो। प्रतिवेदनमा भएको परिवर्तनका कारण यो वृद्धि भएको देखिएको हो। घाइतेहरूको सहयोग कार्यक्रमको लागि अझ उच्चस्तरको दिगो लगानीको आवश्यकता छ।

बारूदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूद्वारा थप राष्ट्रिय लगानी

केही बारूदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूले २००५ मा बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यमा अझ बढी राष्ट्रिय श्रोत लगानी गरे। उल्लेखनीय देशहरूमा क्रोएशिया (३ करोड २४ लाख अमेरिकी डलर अर्थात बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको खर्चको ५७ प्रतिशत) र बोस्निया र हर्जगोभिना (१ करोड १३ लाख अमेरिकी डलर अर्थात बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको खर्चको ४४ प्रतिशत) छन्। अजरबैजान र चिलीले पनि ठूलै योगदान गरे। २००५ मै केही बारूदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूले भने बारूदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यमा राष्ट्रिय योगदान घटेको जनाएका छन्। त्यस्ता देशहरूमा कोलम्बिया, मोजाम्बिक र थाइल्याण्ड पर्दछन्।

महासन्धीको अवस्था

एपीमाइनको प्रयोग, भण्डारण, उत्पादन तथा ओसार-पसार माथि प्रतिबन्ध लगाउने र तिनको विनास गर्ने महासन्धि १९९७ (बारूदी सुरङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि १९९७) को धारा १५ अन्तर्गत उक्त सन्धि ३ डिसेम्बर १९९७ देखि यत्नको कार्यान्वयन भएको मिति १ मार्च १९९९ सम्म हस्ताक्षरको खुला गरेको थियो। तल दिएको सूचीमा पहिलो मिति हस्ताक्षरको लागि र दोश्रो अनुमोदनको लागि हो। हाल उक्त सन्धि कार्यान्वयन भै सकेको हुनाले राष्ट्रहरु उक्त सन्धिमा हस्ताक्षर गर्नुको बदला वाध्य भै सकेको हुनाले एकै पटकमा सम्मिलन हुन सक्दछन्। धारा १६ (२) अन्तर्गत हस्तक्षर नगरेका राष्ट्रहरु पनि उक्त सन्धीमा सम्मिलन हुन सक्दछन्। सम्मिलनलाई तल 'ए' ले जनाएको छ। १ जुलाई २००६ सम्म १५४ देशहरुले हस्ताक्षर/सम्मिलन गरे/भएका छन् भने अनुमोदन/सम्मिलन गर्ने/हुनेको संख्या १५१ छ।

राज्य पक्षहरु	११/९/२००२ (ए)	स्टोनिया	१२/४/२००४ (ए)	नाइजेरिया	२७/९/२००१ (ए)
अफगानिस्तान	६/९/१९९६, २९/२/२०००	इथियोपिया	३/१२/१९९७, १७/१२/२००४	नेरु	३/१२/१९९७, १४/४/१९९६
अल्बानिया	३/१२/१९९७, ९/१०/२००१	फिजी	३/१२/१९९७, १०/६/१९९६	नर्वे	३/१२/१९९७, १७/७/१९९६
अल्जेरिया	३/१२/१९९७, २९/६/१९९६	फ्रान्स	३/१२/१९९७, २३/७/१९९६	वानामा	४/१२/१९९७, ७/१०/१९९६
अन्डोरा	४/१२/१९९७, १४/१/१९९९	गबोन	३/१२/१९९७, ८/९/२०००	गाम्बा लू ग्नुनेया	२८/६/२००४ (ए)
अंगोला	४/१२/१९९७, ४/७/२००२	गम्बोइया	४/१२/१९९७, २३/९/२००२	सारागुनिया	३/१२/१९९७, १३/११/१९९६
अन्तिगुवा/बुल्बुडा	३/१२/१९९७, ३/४/१९९९	जर्मनी	३/१२/१९९७, २३/७/१९९६	नेरु	३/१२/१९९७, १७/६/१९९६
अर्जेन्टिना	४/१२/१९९७, १४/९/१९९९	घना	४/१२/१९९७, ३०/६/२०००	फिलिपिन्स	३/१२/१९९७, १४/२/२०००
अस्ट्रेलिया	३/१२/१९९७, १४/१/१९९९	गीस	३/१२/१९९७, २५/९/२००३	पोचुगल	३/१२/१९९७, १३/२/१९९९
अष्ट्रिया	३/१२/१९९७, २९/६/१९९६	गिनाडा	३/१२/१९९७, १९/८/१९९६	कतार	४/१२/१९९७, १३/१०/१९९६
बाहामास	३/१२/१९९७, ३१/७/१९९६	स्वाटिमाला	३/१२/१९९७, २६/३/१९९९	रोमानिया	३/१२/१९९७, ३०/११/२०००
बंगलादेश	७/४/१९९६, ६/९/२०००	गुइनिया	४/१२/१९९७, ८/१०/१९९६	रवाण्डा	३/१२/१९९७, ८/६/२०००
बार्बोस	३/१२/१९९७, २६/१/१९९९	गुइनिया-बिसाउ	३/१२/१९९७, २२/४/२००१	सेन्ट किट्स/नेभिस	३/१२/१९९७, २/१२/१९९६
बेलारुस	३/९/२००३ (ए)	गुयाना	४/१२/१९९७, ४/८/२००३	सेन्ट लुसिया	३/१२/१९९७, १३/३/१९९९
बेल्जियम	३/१२/१९९७, ४/९/१९९६	हाइटी	३/१२/१९९७, १४/२/२००६	सेन्ट भिन्सेन्ट	३/१२/१९९७, १/८/२००१
बेल्जियम	२७/२/१९९६, २३/४/१९९९	होलि सी	४/१२/१९९७, १७/२/१९९६	सामोआ	३/१२/१९९७, १३/७/१९९६
ब्रिटेन	३/१२/१९९७, २५/९/१९९६	होन्डुरास	३/१२/१९९७, २४/९/१९९६	सान मारिनो	३/१२/१९९७, १८/३/१९९६
भूटान	१८/८/२००५ (ए)	हन्गेरी	३/१२/१९९७, ६/४/१९९६	सार्बो टोमे प्रिन्सिप	१३/४/१९९६, ३१/३/२००३
बोलिभिया	३/१२/१९९७, ९/६/१९९६	आइसल्याण्ड	४/१२/१९९७, ४/४/१९९९	सेनेगल	३/१२/१९९७, १३/९/१९९६
बोस्निया हर्जेगोभिना	३/१२/१९९७, ८/९/१९९६	आयरल्याण्ड	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	सर्बिया र मन्टेग्रो	१८/९/२००३ (ए)
बोत्सवाना	३/१२/१९९७, १/३/२०००	इटाली	३/१२/१९९७, २३/४/१९९९	सेसेलस	४/१२/१९९७, २/६/२०००
ब्राजिल	३/१२/१९९७, ३०/४/१९९९	जमाइका	३/१२/१९९७, १७/७/१९९६	सिएरा लिआन	२९/७/१९९६, २४/४/२००१
ब्रुनाइ डारुस्सालिम	४/१२/१९९७, २४/४/२००६	जापान	३/१२/१९९७, ३०/०/१९९६	स्लोभाक रिपब्लिक	३/१२/१९९७, २४/२/१९९९
बुल्गेरिया	३/१२/१९९७, ४/९/१९९६	जोर्डन	११/८/१९९६, १३/११/१९९६	स्लोभानिया	३/१२/१९९७, २७/१०/१९९६
बुर्किना फासो	३/१२/१९९७, १६/९/१९९६	केन्या	४/१२/१९९७, २३/१/२००१	सोलोमोन आ.	४/१२/१९९७, २६/१/१९९९
बुरुन्डी	३/१२/१९९७, २२/१०/२००३	किरिवाटी	७/९/२००० (ए)	साउथ अफ्रिका	३/१२/१९९७, २६/६/१९९६
कम्बोडिया	३/१२/१९९७, २८/७/१९९९	लाटभिया	१/७/२००५ (ए)	स्पेन	३/१२/१९९७, १९/१/१९९९
क्यामेरून	३/१२/१९९७, १९/९/२००२	लेसोथो	४/१२/१९९७, २/१२/१९९६	सुडान	४/१२/१९९७, १३/१०/२००३
क्यानाडा	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	लाइबेरिया	२६/१२/१९९९ (ए)	सुरिनाम	४/१२/१९९७, २३/४/२००२
कापे भर्दे	४/१२/१९९७, १४/४/२००१	लाइचटेनसलिन	२६/२/१९९९, १२/४/२००३	स्वाजिल्याण्ड	४/१२/१९९७, २२/१२/१९९६
सेन्ट्रल अफ्रिकन रि.	६/७/१९९६, ६/४/१९९९	लिबुआनिया	४/१२/१९९७, १४/२/१९९९	सुइडेन	३/१२/१९९७, २४/३/१९९६
चन्द	३/१२/१९९७, १०/९/२००१	लज्जेम्बर	६/९/१९९६ (ए)	स्वीजरल्याण्ड	१२/१०/१९९९ (ए)
चिली	३/१२/१९९७, २६/१०/१९९९	म्यासेडोनिया	४/१२/१९९७, २६/९/१९९९	ताजिकिस्तान	३/१२/१९९७, १३/११/२०००
कोलोम्बिया	३/१२/१९९७, ८/९/२०००	माडागास्कर	४/१२/१९९७, १३/१०/१९९६	तान्जानिया	३/१२/१९९७, २७/११/१९९६
कोमोरोस	१९/९/२००२ (ए)	मालावी	३/१२/१९९७, २२/४/१९९९	थाइल्याण्ड	७/४/२००३ (ए)
कङ्गो	२/४/२००२ (ए)	मलेसिया	१/१०/१९९६, ७/९/२०००	टिमोर-लेस्ते	४/१२/१९९७, ९/३/२०००
डि. आर. कङ्गो	३/१२/१९९७, १७/३/२००६	माल्दिव्स	३/१२/१९९७, २/६/१९९६	टोगो	४/१२/१९९७, २७/४/१९९६
कुक आइल्याण्ड	३/१२/१९९७, १७/३/१९९९	माली	४/१२/१९९७, ७/४/२००१	ट्रिनिडाद र टोबगो	४/१२/१९९७, ९/७/१९९९
क्रोश्टा रि.का	३/१२/१९९७, ३०/६/२०००	माल्टा	३/१२/१९९७, २२/४/१९९९	तुर्निसिया	२५/९/२००३ (ए)
कोट डि भोइरी	४/१२/१९९७, २०/४/१९९६	मायारिटोनिया	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	टर्की	३/१२/१९९७, १९/१/१९९६
क्रोशिया	४/१२/१९९७, १७/१/२००३	मार्जिटिउस	३/१२/१९९७, ९/६/१९९६	तर्कमेनिस्तान	३/१२/१९९७, २४/२/१९९९
साइप्रस	३/१२/१९९७, २६/१०/१९९९	मेक्सिको	३/१२/१९९७, ८/९/२०००	यूगान्डा	३/१२/१९९७, २४/२/१९९९
चेक रिपब्लिक	४/१२/१९९७, ८/६/१९९६	मोल्दोवा	४/१२/१९९७, १७/११/१९९६	यूक्रेन	२४/२/१९९९, ७/१२/२००५
डेनमार्क	३/१२/१९९७, १८/४/१९९६	मोनाको	३/१२/१९९७, २४/८/१९९६	यूनाइटेड किंगडम	३/१२/१९९७, ३१/७/१९९६
डिजिबौटी	३/१२/१९९७, २६/३/१९९९	मोन्टेनेग्रो	३/१२/१९९७, २४/९/१९९६	उरुग्वे	४/१२/१९९७, ७/६/२००१
डोमिनिका	३/१२/१९९७, ३०/६/२०००	नामिबिया	३/१२/१९९७, २१/९/१९९६	भेनुएला	४/१२/१९९७, १६/९/२००५
डोमिनिका रिपब्लिक	४/१२/१९९७, २९/४/१९९९	नाउरु	७/८/२००० (ए)	भेनुएला	३/१२/१९९७, १४/४/१९९९
इक्वेडोर	४/१२/१९९७, २९/४/१९९९	नेदरल्याण्ड	३/१२/१९९७, १२/४/१९९९	यमन	१२/१२/१९९७, २३/२/२००१
इएल साल्माडोर	३/१२/१९९७, २७/१/१९९९	न्यू जिल्याण्ड	३/१२/१९९७, २७/१/१९९९	जिम्बिया	३/१२/१९९७, १८/६/१९९६
इन्डोनेशिया	१६/९/१९९६ (ए)	निकारागुवा	४/१२/१९९७, ३०/११/१९९६	जिम्बिया	३/१२/१९९७, १८/६/१९९६
इरानिस्टान	२७/८/२००१ (ए)	नाइजर	४/१२/१९९७, २३/३/१९९९		

हस्ताक्षर गरीसकेका मूलकहरु	हस्ताक्षर नगरेका मूलकहरु		
इन्डोनेसिया	अर्मानिया	इरान	लिबिया
मार्सल आइसल्याण्ड	अर्जेटाइजान्	इराक	मिक्रोनेसिया
पोल्याण्ड	बहराइन	इजरायल	मंगोलीया
	बर्मा (म्यानमार)	काजस्तान	श्रीलंका
	चीन	कोरिया, नर्थ	सिरिया
	क्याम्बो	कोरिया, साउथ	नेपाल
	इजिप्ट	कुवेत	ओमान
	फिनल्याण्ड	किर्गिस्तान	पाकिस्तान
	जोर्जिया	लो रिडिआर	पनाउ
	इन्डिया	लेबानोन	रसियन फेडरसन
			साउदी अरबिया
			सिंगापुर
			सोमालिया
			थ्रीलंका
			तिरिया
			टोण्गा
			टुवालु
			यूनाइटेड अरब इमिरेट्स
			यूनाइटेड स्टेट्स
			यूजेकिस्तान
			भेल्जियम

विश्वमा बारूदी सुरङ्ग र यू.एक्स.ओ. को समस्या

अफ्रिका	अमेरिका	एशिया-प्यासिफिक	युरोप / केन्द्रीय एशिया	मध्य पूर्वी / उत्तर अफ्रिका
अंगोला बुरुण्डी चन्द कङ्गो	चिल्ली कालोम्बिया क्याम्बो इक्वेडोर	अफगानिस्तान बंगलादेश कम्बोडिया चीन	अल्बानिया अर्मानिया अर्जवाइजान् होलिगोभिना क्रोशिया साईप्रस डेनमार्क फ्रान्स (डिजिबाउटी) एफ.वाई.आर. म्यसेडोनिया जोर्जिया ग्रीस किर्गिस्तान मोल्दोभा रशिया सर्बिया र मन्टेग्रो ताजिकिस्तान टर्की यूक्रेन यूनाइटेड किंगडम (फ्यािलकल्याण्ड) यूजेकिस्तान अख्वाजिया चचेनीया कोशोभो	अल्जेरिया ईजिप्ट इरान इराक इजराइल जोर्डन कुवेत लेबनोन लिबिया मोरोक्को ओमान सिरिया तुनिसिया यमेन पालिस्तेनी वेर्प्टन साहारा
डिआर कङ्गो इरिस्टिया इथियोपिया गुइनिया-बिसाउ मालावी	निकारागुवा पेरु भेनेजुएला	भारत कोरिया नर्थ कोरिया साउथ लाओस नेपाल	पाकिस्तान फिलिपिन्स श्रीलंका थाइल्याण्ड भेट्टानाम नगार्नो-कराबक ताइवान	
मायारिटोनिया मोजाम्बिक नामिबिया नाइजर रवाण्डा सेनागल सोमालिया सुडान स्वीजरल्याण्ड यूगान्डा जिम्बावे शोमालियाण्ड				

बोल्ड: ओटावा सन्धिको राज्य पक्षहरु।

इटालिक: संयुक्त राज्य संघद्वारा राज्यको रूपमा स्विकार गरिनसकेका ठाउँहरु।

पाठक महानुभावहरुमा हार्दिक अनुरोध

- १) यस पुस्तकको विषयमा आफ्नो प्रतिक्रिया लेखेर पठाउन हुन ।
 - २) आफूले सुनेका, देखेका, भोगेका घटनाहरु बारे विवरण लेखेर पठाउनु हुन ।
 - ३) आफूले देखेको बारुदी सुरुङ्गको किसिम (नाम), देखेको ठाउँको नाम - जिल्ला / गाउँ / नगर, वडा, टोल) र बारुदी सुरुङ्गहरुका फोटोहरु पठाउनु हुन ।
 - ४) बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते वा मर्नेहरुको विवरण (नाम, वर्ष, पेशा, ठेगाना, घटना घटेको ठाउँ र घनाको विवरण समेत) पठाउन हुन ।
 - ५) बारुदी सुरुङ्ग बाट स-सना केटाकेटीहरु र सर्व साधारण व्यक्तिहरु सजिलै संग शिकार हुने हुँदा बाटोघाटो, धारो पँधेरो, चउर, खेत-गरा, घर-गोठ आदि ठाउँहरुमा भेटिएका पोको, नौलो, अनौठो लाग्ने वस्तुहरु छुन, टिप्न, खेल्न, चलाउने कुरामा सतर्क राखी बारुदी सुरुङ्गबाट बचाउन सर्वसाधारणमा चेतना अभिवृद्धि गर्न ।
- (द्रव्य : ३ र ४ को विवरण पठाउँदा कृपया आफ्नो नाम, ठेगाना, प्राप्त भएको मिति, प्राप्त भएको श्रोत लेखेर पठाउन नभुल्नु होला ।)

हामी तपाईंहरु प्रति सधैं आभारी रहने छौं ।